

Muhammet OĞUR
Dr.
Milli Eğitim Bakanlığı
muhammet80@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1363-6641>

Turgut Özal Dönemi'nde İş İnsanlarıyla Yapılan Yurt Dışı Gezilerinin, Türkiye İhracatını Artırmaya Yönelik Etkisi

Turgut Ozal Period of The Relevant Effective To Increase The Export Turkey International Businessmen Trips

Makale Kategorisi (Araştırma Makalesi / Research Article)

Geliş Tarihi / The Date of Received: 27.07.2023

Kabul Tarihi / The Date of Accepted: 07.12.2023

Yayın Tarihi / The Date of Published: 28.12.2023

Atıf / Citation

Oğur M. (2023). Turgut Özal Dönemi'nde İş İnsanlarıyla Yapılan Yurt Dışı Gezilerinin, Türkiye İhracatını Artırmaya Yönelik Etkisi, Yeni Fikir Dergisi, 15 (31), 01-17

DOI: 10.57205/yenifikirjournal.1285779

Ogur M. (2023). Turgut Ozal Period of The Relevant Effective to Increase The Export Turkey International Businessmen Trips, The Journal of Yeni Fikir, 15 (31), 01-17

DOI: 10.57205/yenifikirjournal.1285779

Bu makalede intihal programıyla benzerlik raporu alınmıştır.
In this article, a similarity report with the plagiarism program was received.

Turgut Özal Dönemi'nde İş İnsanlarıyla Yapılan Yurt Dışı Gezilerinin, Türkiye İhracatını Artırmaya Yönelik Etkisi

Öz

1983-1993 yılları arasındaki dönem, Turgut Özal'ın hem 24 Ocak kararlarındaki rolü, hem de 1983'te başbakan, 1989'da cumhurbaşkanı olması yönünden, "Özal Dönemi" olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Turgut Özal dönemi, özellikle ekonomi ve dış politika açısından Türkiye'nin en çok tartışılan ve en çok örnek gösterilen zaman dilimlerinden birisini oluşturmaktadır. Turgut Özal'ın daha hükümet lideri olmadan hazırlanmasına öncülük ettiği 24 Ocak kararları ve sonrasında başbakan olarak, alınmasına aracılık ettiği ekonomik kararların, Türk ekonomisinin dönüşümüne sebep olduğu düşünülmektedir. Pek çok eleştirinin yapıldığı bu dönem ekonomisinin temel dinamiklerinden birisi de, iş insanlarıyla yapılan yurt dışı gezileridir. Bu geziler, Türkiye ihracatını artırma gibi olumlu sonuçlar doğurduğu gibi, Türkiye'ye ithalatın artmasına sebep olması yönüyle olumsuz eleştiriler de almıştır. Ekonominin tarıma dayalı görünümünden, sanayiye dayalı biçime dönüşmesine etki eden bu dönemde, sanayinin ekonomideki payının artmasında iş insanlarıyla yapılan yurt dışı gezilerinin etkisi olduğu değerlendirilmektedir. Bu dönemin ekonomi ile ilgili merak edilen yönlerinin ortaya konulması araştırmacılar ve günümüz siyasetçileri açısından önemli bir rehber olacaktır.

Anahtar kelimeler: Turgut Özal, Yurt Dışı Geziler, Ekonomi.

Turgut Ozal Period of The Relevant Effective to Increase The Export Turkey International Businessmen Trips

Abstract

The period between 1980 and 1990 caused Turgut Özal to be called the "Özal Era" in terms of both his role in the January 24 decisions and his becoming prime minister in 1983 and president in 1989. Turgut Özal period constitutes one of the most discussed and exemplary time periods in Turkey, especially in terms of economy and foreign policy. It is thought that the January 24 decisions, which Turgut Özal led before he was the leader of the government, and the economic decisions he mediated as the prime minister, caused the transformation of the Turkish economy. One of the main dynamics of the economy of this period, in which many criticisms were made, is the trips abroad with business people. While these trips had positive results such as increasing Turkey's exports, they also received negative criticism as they caused an increase in imports to Turkey. In this period, which affected the transformation of the economy from an agriculture-based view to an industrial one, it is considered that the foreign trips made with business people contributed to the increase in the share of industry in the economy. Revealing the curious aspects of the economy of this period will be an important guide for researchers and today's politicians.

Keywords: Turgut Özal, Abroad Trips, Economy.

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyet’inde Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Başbakan Yardımcılığı, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerinde bulunmuş olan Turgut Özal, Türk siyasi tarihinde etkisi bugünlere kadar uzanan liderlerden birisidir. Turgut Özal, 1983-1989 yıllarındaki Başbakanlık ve 1989-1993 yıllarındaki Cumhurbaşkanlığı görevlerindeki uygulamaları nedeniyle iç ve dış politikada “*alışılmış lider*” modelinin dışına çıkmıştır. Özellikle dış politika uygulamalarındaki ilkler onun liderliği zamanında yaşanmıştır. Dünya Bankası’nda çalışmış olması ve pek çok yabancı ülkeye gezide bulunmuş olması, Turgut Özal’ın, Türkiye’nin yollarından, şehir mimarisine kadar birçok alanda değişmesine öncülük etmesini sağlamıştır.

Turgut Özal Ankara’da üst düzey bürokraside, İstanbul’da büyük şirketlerde, ABD’de Dünya Bankası’nda çalışarak bir sentez meydana getirmiştir. Bu sentez sayesinde ki, Özal dönemi, Türkiye’de devletçi ekonomik anlayıştan, liberal ekonomik anlayışa geçişte önemli bir aşamadır.

Konjonktürel ölçekte 1970’li yıllar, Avrupa ve ABD’de yaşanan üretim düşüklüğü, enflasyon yüksekliği ve durgun ekonomi ile yaşanan stagfasyona karşı 1980’li yıllarda liberal ekonomik anlayışlarda yeni bir canlanma olarak isimlendirilen neoliberal politikalara dönüş larıdır. Ekonominin tamamen özel girişim tarafından düzenlenmesini savunan bu neoliberal yaklaşımlar Faşizm ve Kominizmin etkililiğini zamanla ortadan kaldırmıştır. Bununla birlikte özgürlükleri kısıtlayan baskıcı rejimler yerine insan hakları, herkese oy hakkı ve serbest piyasaların oluşumu ile birey, fikir ve malların büyük bir serbestlik içinde devinimini öngören liberal yaklaşımlara ağırlık verilmiştir.¹

Neoliberalizmin ABD Başkanı Ronald Reagan ve İngiltere Başbakanı Margeret Thatcher üzerinde büyük etkisi olmuştur. Turgut Özal da bu politikalarından etkilenmiştir. ABD’de başından beri özel sektöre bağlı olan endüstri faaliyetleri; önceden devlet tarafından yürütülürken İngiltere’de Thatcher, Türkiye’de Turgut Özal tarafından özelleştirilmiştir.² Bir anlamda “*Yeni sağ*” olarak isimlendirilen ve liberal ekonomik anlayışı temsil eden yeni yaklaşım, Türkiye’de Turgut Özal tarafından temsil edilmiştir. Özal döneminde başlayan yurtdışı geziler ve beraberinde artan ihracatı liberal anlayışın bir tezahürü olarak görmek gerekir.

Liberal yaklaşımların Türkiye’de yaygınlaşmasını sağlayan Turgut Özal; nasıl ki Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye’nin devletçi modernleşmesinin lideri olarak görülüyorsa, Turgut Özal da sivil modernleşmesinin

lideri olarak görülebilir.³ Özal’ın alışılmışın dışında ve Türkiye’nin sivil modernleşmesinin lideri olarak görülmesinin en önemli sebeplerinden birisi, onun yurt dışı ilişkileri ve bu ilişkiler bağlamında yürüttüğü, iş insanı gezileridir.

Turgut Özal, Türkiye’nin modernleşmesinin önemli bir ayağının ekonomiden geçeceğini düşünmüş ve bu doğrultuda iş insanlarının yurt dışı gezilerine dahil edilmesine özel önem vermiştir. Öyle ki Türkiye Cumhuriyeti Tarihi’nde Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak Turgut Özal, ilk defa yurt dışı gezilerini iş insanı kabileleriyle gerçekleştiren kişi olarak tarihe geçmiştir. Kendisinden sonra göreve gelen devlet yöneticilerinin yaptığı gezilerde “*Ecevit’ten ABD’ye Özal Usulü Gezi*” gibi haberlerle iş insanlı yurt dışı gezilerinde onun başlattığı sürece vurgu yapılmıştır.⁴

Turgut Özal dış ilişkilerde; ekonomik ilişkiler ve kişisel dostlukların önemli olduğunu düşünmüştür. Siyasi anlaşmazlıkların çözümünde bu iki unsuru özellikle göz önünde bulundurmıştır. Bunu İran, Irak, Yunanistan, Suriye ve Sovyetler Birliği’ne yönelik anlaşmazlıkların çözümünde kullandığını görebiliriz.

Turgut Özal dönemine kadar, özellikle ticaret amacıyla yurt dışına çıkan iş insanlarının sayısı azdı. Özal zamanına kadar ihracat denildiğinde akla gelen ürünler, incir, üzüm, fındık, tütün, pamuk gibi tarım ürünleri iken, Özal’la beraber ihracatta sanayinin rolü arttı. Bu sanayi ürünleri için yeni pazar arayışları ve Türkiye’nin bu sayede rekabet gücünü nasıl artırdığı, bu gelişmelerde Turgut Özal zamanında yapılan yurt dışı gezilerin etkisi, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışma ile Turgut Özal’ın liberal anlayışla dizayn ettiği Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevlerinde, 1983 ile 1993 yılları arasında, onun öncülüğünde başlayan iş insanlı yurt dışı gezilerinin Türkiye’nin ekonomik hayatına etkisi; anılar, konuşma metinleri, haber ve köşe yazıları ile bu konuda yapılan akademik çalışmalardan yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. TURGUT ÖZAL VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

2.1. Turgut Özal’ın Hayatı

“21. yüzyıl Türkiye’nin ve Türklerin yüzyılı olacaktır” sözüyle Türk dünyasında motivasyon oluşturmaya çalışan Turgut Özal, 13 Ekim 1927 tarihinde orta sınıf olarak tanımlanabilecek bir ailede dünyaya gelmiştir. Başarılı bir eğitim hayatından sonra 1950 yılında yüksek elektrik mühendisi olarak iş hayatına başlayan Özal, yurtiçi ve yurtdışı değişik kurumlarda farklı

1 Yuval Noah Harari, 21. Yüzyıl İçin 21 Ders, Çeviri: Selin Siral, Kolektif Kitap, 2018 İstanbul, s. 21-22.

2 Freeman Michael (2015), Neoliberal Politikalar ve İnsan Hakları. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17 (2), s. 171 - 174.

3 Nilüfer Göle, Türkiye’nin Özal’lı Yılları, Turgut Özal Düşünce ve Hamle Derneği Yayınları, Yayına hazırlayan, İsmet Binark, Ankara 2008, s.199.

4“Ecevit’ten ABD’ye Özal Usulü Gezi”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ecevit-abdye-ozal-usulu-gezi-44561>, (E.T. 07.04.2018)

pozisyonlarda bulunmuştur. İlk yurtdışı deneyimini 1952 yılında elektrik enerjisi, mühendislik ekonomisi ve yabancı dil öğrenmek için ABD'ye gitmesiyle yaşamıştır. Yurtiçindeki ilk iş tecrübesini ise Elektrik İşleri Etüt Dairesi'nde çalışarak yapmıştır.

Turgut Özal, 1958 yılında, Devlet Planlama Teşkilatı'nın da çekirdeğini oluşturan "2 yıllık Devlet Yatırım Planı" çalışma grubunda yer almıştır. 1958-1959 yıllarında o dönemde Devlet Su İşleri Genel Müdürü olan Süleyman Demirel'in danışmanlığını yapmıştır. 1965 yılına kadar Elektrik İşleri Etüt Dairesi'nde görev yapan Özal, 1965 yılında Süleyman Demirel başbakan olunca başbakanlık müşavirliğine tayin edilmiştir. 1967 yılında başına getirildiği Devlet Planlama Teşkilatı'nda görev yaparken aynı zamanda Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Yönetim Kurulu Üyeliği, Para ve Kredi Kurulu Başkanlığı, Ekonomik Koordinasyon Başkanlığı, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Bölgesel Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Kurul Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1971-1973 yılları arasında tekrar yurtdışında bulunan Özal, Amerika Birleşik Devletleri'nde Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nde Dünya Bankası Başkanı McNamara'nın özel danışmanlığını yapmıştır. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde hocalık da yapan Turgut Özal, Başbakanlık Teknik Uzmanlar Kurulu üyeliği görevinde de bulunmuştur.⁵

Turgut Özal, 1975'te Türkiye'ye döndükten sonra Sabancı Holding'de yönetici olarak görev yapmıştır. Aynı dönemde Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası'nın önce üyesi olan Özal sonra yönetim kurulu üyesi, ardından da sendikanın genel başkanlığını yapmıştır. 1977 seçimlerinde Milli Selamet Partisi'nden İzmir milletvekili adayı olduysa da seçilememiştir. 1979 yılında Süleyman Demirel'in başbakan olmasıyla başbakanlık müsteşarlığı görevine getirilmiştir. 24 Ocak 1980 tarihindeki kararların alınmasında etkin rol almıştır. 12 Eylül darbesinden sonra kurulan Bülent Ulusu hükümetinde ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olmuştur. 13 Temmuz 1982'de bu görevinden istifa eden Turgut Özal, 20 Mayıs 1983'te Anavatan Partisi'ni kurmuştur. 6 Kasım 1983'te yapılan seçimlerden tek başına iktidar olacak çoğunluk çıkarmayı başaran Özal, 24 Aralık 1983'te TBMM'den güvenoyu alarak göreve başlamıştır.⁶

1987 yılında kalp ameliyatı olan Özal, 1988 yılındaki 2. olağan büyük kongrede konuşma yaparken suikasta uğrayarak parmağından yaralanmıştır. 31 Ekim 1989'da Cumhurbaşkanı seçilen Özal, bu görevi yürütürken 17 Nisan 1993'te kalp krizi geçirerek vefat etmiştir.

2.2. Turgut Özal'ın Türkiye Ekonomisindeki Yeri

1980 yılından itibaren, Türkiye'nin ekonomik pozisyonunda değişime yol açan Turgut Özal; Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasında büyük rol oynamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Para ve Kredi Kurulu, Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) Koordinasyon Kurulu ve Ekonomi Koordinasyon Kurulu yöneticilikleri, Dünya Bankası, Madeni Eşya Sanayii Sendikası başkanlığı ve çeşitli sanayi kuruluşlarında görev yapan Özal, devlet ve özel sektör deneyimli biri olarak, siyasette ekonominin ağırlığını öne alan bir liderlik sergilemiştir.

Turgut Özal, "24 Ocak Kararları" olarak isimlendirilen ve Türk ekonomisinin yapısını liberal ekonomi modeline yaklaştırmayı hedefleyen programın hazırlanmasında etkin rol oynamıştır. Bu kararların Türkiye'nin ufkunu açmada, dünyaya açılmada ve çağın koşullarını yakalamada önemli fırsatlar sunduğunu düşünenler olduğu gibi, Türkiye'yi Batı'nın yararına bir ekonomik kazanım sunan ve tam olarak yabancı sermayeye açan bir yol izlediğini düşünenler de olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin tarım, sanayi ve ticaret bakımından milli ideallerinden uzaklaşmasına neden olduğunu düşünenlerin de bulunduğu 24 Ocak kararlarının üç temel unsuru ihtiva ettiği belirtilebilir.⁷ Bunlar döviz kuru politikası, yurt içi fiyat politikası ve kurumsal reformlardır. Döviz kuru politikasında sabit döviz kuru rejiminden ekonomik gerekliliklere göre değişen esnek döviz kuru politikasına geçiş yapılmıştır. Yurt içi fiyat politikasındaki değişiklik ise, KİT ürünlerinin fiyatlarındaki devlet müdahalesinden vazgeçilmesi ve fiyatlardaki devlet sübvansiyonlarından uzaklaşılması idi. Kurumsal değişiklikler ise; ekonomik politikaların koordinasyonunu sağlayan "Koordinasyon Kurulu" kurulması, DPT bünyesinde Yabancı Sermaye Dairesi'yle, Yatırım ve İhracatı Teşvik Uygulama Dairesi'nin kurulmasıdır.⁸ 24 Ocak Kararları, her ne kadar Turgut Özal iktidarından önce çıkarılmış olsa da, Turgut Özal'ın bu kararlarda ne kadar etkin rol oynadığı bilinen bir durumdur. Büyük oranda Turgut Özal'ın etkisiyle hazırlanan 24 Ocak kararları ile iç pazara dönük ithal ikamesi modeli yerine, ihracata yönelik sanayileşme modeli benimsenmiştir. Bu süreçte yabancı sermayenin Türkiye'ye yatırım yapmasını teşvik etmek için yeni kararlar alınmış, devletin tekel biçiminde yürüttüğü bazı üretim dallarının yerli ve yabancı özel sermaye sahiplerine açılması gerçekleştirilmiştir.

Turgut Özal, 1970 kararlarını hazırlayan 3 kişiden birisidir. 24 Ocak kararlarının mimarı olarak, 12 Eylül

⁵ Hayriye Özen (2011), "Turgut Özal" Türkiye de Siyasal Liderlik: Dönemler Özellikler ve Karşılaştırmalar Menderes, Demirel, Erdoğan Örnekleri", (Der. E. Toros), Atılım Ün. Yayınları. s. 122,123.

⁶ Ramazan Üstündağ, Türkiye'de Demokratikleşme Ve Turgut Özal Dönemi Siyasal Liberalizmi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya-2018, s. 48,49.

⁷ Şinasi Öztürk vd., "24 Ocak Kararları, Neo- Liberal Politikalar ve Türkiye'nin Tarımı". Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ocak 2008, Sayı:1.s.16.

⁸ İhsan Sezal-İhsan Dağı; "Kim Bu Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet", Boyut Kitapları, İstanbul 2003, s.458

1980 askeri müdahalesinden sonra kurulan hükümete, Ekonomik İşlerden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atanmıştır. Hükümetin yürütmüş olduğu para politikasını uygun görmemesi üzerine 1982 yılında Başbakan Yardımcılığı görevinden istifa eden Özal, 1983 yılında kurmuş olduğu Anavatan partisi ile tek başına hükümet kurmuştur. Böylece üç yıl içinde ekonominin başından, hükümetin başına geçmiştir.⁹

Kuruculuğunu yaptığı Anavatan Partisi'nin ekonomi konusundaki temel felsefesi, ticari ve endüstriyel alanda devletin ekonomiye doğrudan müdahale etmesini tamamen ortadan kaldırmaktır.¹⁰ Türkiye'nin ekonomik görünümünde 1980 öncesinde, daha çok korumacı yaklaşımlara ve milli üretimin ithal ürünlerin yerine ikame edilmesi temele alınırken, Turgut Özal'ın iktidar dönemiyle birlikte 1980'li yıllarda uygulanan liberal ekonomik modellerle, rekabete açık bir ekonomik yapı oluşturulmak istenmiştir. Bu yaklaşımla üretimde etkililik ve verimlilik artışı sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca yapılan yeni teşviklerle dış ticaret hacminin artırılması ve temelde kalkınmanın hızlanması hedeflenmiştir.

Turgut Özal'ın başkanlığını yaptığı hükümetler döneminde, ekonomide devletin alanını küçültmek ve özel sektörü canlandırmak amacıyla KİT'ler özelleştirilmek istenmiştir. Özelleştirme girişimleri Türkiye gündemine ilk kez bu dönemde getirilmiştir. Özelleştirme kapsamına 1985 yılından itibaren 244 kuruluşta kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 386 taşınmaz, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 tesis, 6 liman, şans oyunları lisans hakkı ile araç muayene istasyonları alınmıştır.¹¹ Bunlara ilave olarak 1988 yılında Kepez Elektrik, POAŞ, THY, Erdemir, PETKİM, Çukurova Elektrik, TÜPRAŞ gibi kuruluşlar halka arz yöntemiyle özelleştirilmişlerdir. Devlet, imalat sanayindeki ağırlığını terk ederek, alt yapı yatırımlarına öncelik vermiştir. Enerji kısıtlamalarının sona ermesi, haberleşme ve ulaşımda sağlanan ilerlemeler, Türk sanayicisinin dış açılmasını kolaylaştıran uygulamalar olmuştur.¹²

1980 yılı öncesinde Türkiye ekonomisi, sanayileşmeyi temel amaç edinen bir yapıdadır. Bunun Türk ekonomisini dış rekabetten koruyarak gerçekleştirebileceğine inanılmaktadır. Bu yüzden yerli üretim başladığı anda o ürünün ithalatına kısıtlama getiriliyordu. Türk sanayisini ihracata yönelten politika uygulanmıyordu.¹³ Türkiye ekonomisi 1980 yılı öncesinde büyük ölçüde dış pazarlarla bağlantısı düşük olan, adeta kapalı bir ekonomi görüntüsü veriyordu. Türkiye ekonomisinde tarım büyük bir ağırlığa sahipti.

1980'den itibaren, özellikle de, Özal dönemiyle beraber, ekonomik görünüm ciddi değişikliklere uğramıştır. 1979 yılındaki ihracat rakamları bu durumu örneklendirmektedir. Bu yılda yapılan toplam ihracatın yaklaşık olarak %60'ını tarım ürünleri oluşturmaktadır. 1988 yılında ise tarım ürünleri ihracatı %20 düzeyine düşmüştür. Aynı dönem boyunca sanayi ürünlerinin toplam ihracattaki payı, %45'in altından %72'nin üzerine çıkmıştır.¹⁴ Ayrıca çok yönlü bir perspektif geliştirilerek küresel ölçekte bir bakış açısı geliştirilmiş ve Türkiye Uzak Doğu'ya kadar açılmıştır. 1985 yılında Türkiye ile Japonya arasında, tahvil ihracına yönelik anlaşma imzalanmıştır.¹⁵ Bu anlaşma ekonomiyi yöneten ekibin vizyonunu göstermesi açısından önemli bir gösterge oluşturmaktadır.

Bu dönemde büyükelçilerin seçiminde dahi ekonomi bilgisi aranmıştır ve ekonomi bilenlerin büyükelçi olarak atanması tercih edilmiştir.¹⁶ Öyle ki bu durum, İngiltere gibi devletlerin çok uzun yıllardır uyguladığı bir politika idi. Türkiye'de durumun farklı olduğunu o dönemde Anavatan Partisi'nde Başbakan Yardımcılığı da yapmış olan Halil Şıvgın; "Amerikan büyükelçisi, Amerikan iş insanları ile ilgili yurt dışında bir problem olduğunda onu çözmeye çalışırken, Türk iş insanlarının yurt dışında sorunu olduğunda, Türkiye büyükelçisinin -biz sizin işinizi yapmak zorunda değiliz-" şeklinde bir yaklaşım gösterdiğini açıklayarak ortaya koymuştur. Benzer bir durum Özal'dan önce iş insanlarının gittikleri ülkelerin büyükelçileriyle görüşemediklerini ortaya koymalarıyla da gün yüzüne çıkmıştır.¹⁷ Özal'ın yaklaşım ve yönlendirmelerinden sonra bu olumsuzlukların en azından bir kısmının ortadan kalktığına belirtilebilir.

Turgut Özal döneminde, Türk ekonomisinin dış pazarlara açılması için ihracatın desteklenmesinin yanında ithalatın önündeki engeller de kaldırılmıştır. Önceden ithalatına izin verilen ürünler sıralanırken, bu dönemde, ithalatına izin verilmeyen ürünler sıralanmıştır. Bu dönemde yabancı bankalarının Türkiye'de şube açmaları teşvik edilmiştir. Turist olarak yurt dışına giden Türk vatandaşlarının yanlarında götürebilecekleri döviz miktarı artırılmıştır. Türk vatandaşlarına yurt dışındaki bankalarda hesap açma ve hesaplarından para çekme, transfer yapma gibi işlemleri gerçekleştirmelerine izin verilmiştir. Temmuz 1988 tarihinden itibaren de yabancı yatırımcıların Türk sermaye piyasasına girmesine olanak veren düzenlemeler yapılmıştır. 1985 yılından itibaren geçerli olmak üzere 2 Kasım 1984 tarihinde yayınlanan 18563 sayılı Resmî Gazete kararı ile Katma Değer Vergisi (KDV)

⁹ "Üç Yıl İçinde Ekonominin Başından, Hükümetin Başına", Cumhuriyet Gazetesi, 9 Kasım 1983, Sayı: 21263, s:7

¹⁰ Abdurrahman Abulaban, "Özal'ın 1980'lerdeki Liberal Ekonomik Politikaları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355218> (E.T.07.04.2018)

¹¹ <http://www.oib.gov.tr> (Erişim Tarihi: 17 Nisan 2020).

¹² Hikmet Özdemir, "Turgut Özal" Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2014, s. 197

¹³ İ. Sezal, İhsan Dağı, age, s.446

¹⁴ Erik Jan Zürcher, "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi", İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s:444

¹⁵ "Japon Sermayesi Göz Kırptı", Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mayıs 1985, Sayı:21817, s:11

¹⁶ Engin Güner, "Ekonominiz Güçlü Değilse Dış Politikada Hiçbir Şey Yapamazsınız" Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Editör: Erkan Ertosun, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013, s.67

¹⁷ Editör: Erkan Ertosun, age., s. 83

kabul edilmiştir. Bu süreçte sermaye piyasalarının şekillenmesine öncelik verilerek 27 Aralık 1985 yılında yayınlanan 18971 sayılı Resmi Gazete kararı ile İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın kurulumu gerçekleştirilmiştir. 1988 yılında bankalara mevduat ve kredilerine uyguladıkları faiz oranlarını belirleme yetkisi verilmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında yabancıların Türk mali piyasasına girişini kısıtlayan mevzuatın ortadan kaldırılması, mali sistemin liberalleşmesine daha fazla katkıda bulunmuştur.

Türk ekonomisinin ilerleme kaydetmesinin diğer sebebi turist sayılarında meydana gelen büyük artış olmuştur. 1983 yılında otellerin toplam yatak kapasitesi 66 bin dolayında iken, Özal döneminde beş yıldızlı oteller yapmaları için Ege ve Akdeniz sahillerinde devlet arazilerinin 49 yıllığına iş insanlarına tahsis edilmesi sayesinde turizm sektörü büyük bir gelişim göstermiştir.¹⁸ Turgut Özal başbakan olduğunda Türkiye'ye gelen turist sayısı 2 milyon civarında iken, seksenli yılların sonuna doğru bu sayı 6 milyon civarına yükselmiştir.¹⁹ Bütün bu ekonomik atılımlar, özellikle 1984-88 yılları arasında Türkiye'nin ortalama büyüme hızının %6 civarında olması ile sonuçlanmıştır.²⁰

Turgut Özal'ın öncülüğünde planlanan ve uygulamaya geçirilen yukarıdaki gelişmeler Turgut Özal'ın Türkiye ekonomisini geliştirmesi bağlamında gerçekleştirdiği önemli faaliyetler olarak kayıtlara geçerken, onun liderliğinde gerçekleştirilen 24 Ocak kararları ve sonrasındaki diğer ekonomik uygulamalar olumsuz eleştiri de almıştır. Bu dönemde en çok göze çarpan sorun, denetim ve planlama olmaksızın özendirilen ihracatın; Türkiye'de ilk defa "hayali ihracat" patlamasına sebebiyet vermiş olmasıdır. Dış borcun 1981 yılında 16,5 milyar dolar olmasına rağmen, 1990 yılında 49 milyar dolara çıkması ve ekonomik alanda giderek artan oranlarda dışarıya bağımlılık bu döneme ilişkin getirilen olumsuz eleştirilerden bazılarıdır.²¹

Muhalefet partilerinden bazıları da Turgut Özal döneminde başlayan ve bazı hususlarda olumlu görülen yurt dışı gezileriyle ilgili olumsuz eleştiriler yöneltmişlerdir. Dönemin DYP Genel Başkanlığını yapan Hüsamet Cindoruk, Turgut Özal'ı ve yaptığı yurt dışı gezilerini; "Ceneviz tüccarı gibi dünyayı dolaşarak mal satmaya çalıştığı" ve "Şimdi de Çin'e gidiyor. Bu Başbakan mıdır, Marko Polo mudur?" gibi sözlerle eleştirmiştir.²² SHP lideri Erdal İnönü ise, 15 Mayıs 1991 tarihinde yaptığı açıklamada, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı ve dönemin ANAP hükümetini hedefleyerek, "Türkiye'nin sorunlarıyla ilgilenen insanlar dünyayı dolaşıyorlar, ilkokul

coğrafya kitaplarında öğretilen konuları tekrar keşfediyorlar. Bunu keşfetmek için 35 bin km. yol almaya, 40 saat havada kalmaya gerek yok. Herhangi bir öğretmene rica etsinler, bir coğrafya kitabı onlara verir" açıklamasını yapmıştır.²³

Turgut Özal dönemine ilişkin getirilen diğer tenkit konuları, tüketimin hızlandığı, işsizliğin, faiz ve rant gelirleriyle geçinenlerin arttığı, dışarıya borçlanmanın yükseldiği, gelir dağılımının bozulduğu, mali piyasaların krize sürüklendiği, köyden kente göçün hızlandığı hususlarıdır.

2.3. Turgut Özal Siyasetinde Dış Politika ve Ekonomi İlişkisi

Dış politika, devletin milli çıkarlarını önceleyen ekonomik, siyasi, güvenlik ve sosyokültürel özellikler gibi hususiyetlerin diğer ülkelere karşı korunması olarak ifade edilir. Devletlerin dış politika yürütürken öncelik verdiği konular; varlığını devam ettirme, güvenliğini sağlama, milli saygınlığını artırma, iyi bir politika izleme, askeri ve ekonomik olarak etkili olmayı amaçlama ve milli menfaatlerini diğer ülkelere karşı koruyabilmektir.²⁴

Türk dış politikası, yukarıda özellikleri verilen dış politika unsurlarını uygulama bakımından farklı zamanlarda, değişik aşamalar geçirmiştir. Bu anlamda Türk dış politikası 3 döneme ayrılabilir. Birinci dönem olan Atatürk döneminde Türkiye aktif bir dış politika takip etmiştir. Türkiye bu dönemde Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş, Montrö antlaşması ile boğazların yönetimi Türkiye'ye geçmiş, Balkan Paketi ve Sadabat Paketi imzalanmıştır. İkinci dönem İsmet İnönü dönemidir. Bu dönemde ikinci Dünya Savaşı'nın ve dünya konjonktürünün etkisiyle durağan bir dış politika takip edilmiştir. Adnan Menderes ve sonrası dönemde Türkiye, NATO'ya üye olmuş ve BM'ye girmiştir. Turgut Özal'la beraber AET'ye üyelik başvurusu yapılmış, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ile daha güçlü bağlantılar oluşturulmuş, Orta Asya'daki Türk Devletlerinin İKÖ'ye dahil edilmeleri için çaba gösterilmiş, Körfez Krizi sırasında aktif bir dış politika edilmiş, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın kurulmasına öncülük edilmiştir.²⁵ Bütün bu politikalar sayesinde Türk Dış politikası çok aktif bir forma dönüşmüştür.

Turgut Özal, iktidar partisinin lideri olarak, ekonomik yapıyı güçlendirici önlemler almasaydı ve o zamanlar Türkiye için en büyük sorunlardan birisi olan enflasyona çözüm bulmaya çalışmasaydı, Türkiye'nin siyasal ve sosyal problemlerle ciddi bir bunalıma gireceğinin farkındaydı. Bu durumda partisinin de

¹⁸ Orhan Uğuroğlu, "Günümüzün Mimarı: Özal", <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/gunumuzun-mimari-ozal-47078yy.htm>, (E.T. 17.04.2018)

¹⁹ İ. Sezal-İhsan Dağı, age., s.463-467

²⁰ Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, 1989 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, İstanbul 1989, s.1-3.

²¹ Şinasi Öztürk vd., age., s.30.

²² "Özal Başbakan mı, Marko Polo mu" Cumhuriyet Gazetesi, 15.06.1985, s: 11.

²³ "Bunalım Her Gün Artıyor", Cumhuriyet Gazetesi, 15.05.1991, s: 5.

²⁴ A. Nuri Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Derleyen Atilla Eralp, İletişim Yayınları (11.Baskı), İstanbul 2009, s.16-18

²⁵ <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, (E.T. 01.05.2018)

iktidarda kalma şansı zayıftı. O yüzden her şeyi, önce ekonomi ilkesine bağlamaya kararlıydı. Hatta hükümet olur olmaz Dışişleri Bakanlığı'na şu talimatı verdiği ifade edilmektedir. *"Bana 10 yıllık bir barış sağlayın. Çevreyle kavga etmeyelim. Ekonomiyi güçlendirmek için buna ihtiyacımız var."*²⁶ Bu anlamda Özal, eğer ülke ekonomik olarak kar edecekse, barış ortamının uzun yıllar korunmasını istemektedir. Turgut Özal başbakan olarak ilk yurt dışı gezisini onur konuğu olarak Davos'a,²⁷ ticari ve resmi ikili düzeydeki ilk yurt dışı gezisini ise İran'a yapmıştır. Bu gezide Turgut Özal'a, Sakıp Sabancı, Nejat Eczacıbaşı, Rahmi Koç, Mehmet Yazar, Nuh Kuşçulu, Nurullah Gezgin ve Şarık Tara gibi dönemin önde gelen iş insanları da eşlik etmişlerdir.²⁸ Daha ilk yurt dışı gezisinden başlayarak ilerleyen süreçlerdeki tutumlarından dolayı, Özal'ın, bir politikacıdan çok, bir iş insanı gibi düşündüğü ifade edilebilir. Özal'ın *"Türkiye'nin üç tarafı denizlerle, dört tarafı düşmanlarla çevrili"* şeklindeki yaklaşımın, politik olarak Türkiye'ye zarar vereceğini düşündüğünü, bunun için de komşu ülkelerle iyi ticari ilişkiler kurulmasını istediğini belirtebiliriz.

Turgut Özal, Türkiye'nin dış politikada hem Doğu, hem de Batı için vazgeçilmez bir ülke olmasını istemiştir. Bunun ise iki taraf arasında köprü vazifesi gözeterek, hareketli, aktif ve şeffaf bir dış politika uygulamakla mümkün olacağına inanmıştır.²⁹ Bu politik düşüncenin gereği olarak, onun döneminde İran-Irak savaşı sırasında aktif bir tarafsızlık örneği gösterilmiş, iki ülke ile yoğun bir ekonomik ve ticari işbirliğine gidilmiştir. Ayrıca Körfez Savaşı sırasında diplomatik ve hatta gerekirse askeri rol üstlenilebileceği izlenimi verilerek, Ortadoğu'da güçlenmek ve dolayısıyla da Batı'da söz sahibi olmak düşünülmüştür.

Özal; ekonomi ve dış politikayı biri diğerinin gelişimini kolaylaştıran, birbirine bağlı unsurlar olarak değerlendirmiştir. Ona göre kurulacak iyi ekonomik bağlantılar ile devletler, ekonomik olarak birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı hale gelirler. Bu ilişki şekli devletlerin çatışmacı tutum ve davranışlardan kaçınmalarına sebep olur. Turgut Özal, devletlerarasında var olan sorunların da oluşan ekonomik bağımlılık sürecinde daha kolay çözülebileceğini düşünmektedir. Bu yönüyle Özal, Montesquieu'nün *"ticaretin yumuşatıcı ve insani ilişkileri medenileştirici"* durumu olduğu fikrini savunmaktadır.³⁰ Bu yaklaşıma göre, karşılıklı ekonomik çıkarları olan devletler, siyasi/ideolojik temelli problemlerin ekonomik ilişkilerini bozmasına izin vermeyeceklerdir. Bahsi geçen bu yaklaşım tarzı, Özal'ın şu sözlerinde daha net bir şekilde ortaya konulmaktadır:

*"Aralarında sorun bulunan ülkeler, ekonomik ilişkiler kurmak suretiyle bir çeşit 'karşılıklı bağımlılık' yaratırlar ve sorunlarını çözmeye bu alandan başlarlar, ardından da siyasi çözüm gelir. İnsanlar serbest biçimde ticaret yapabilirlerse, savaş ihtimali düşer. Almanya ve Fransa bile yaşadıkları tüm sorunlara rağmen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) içinde bir araya gelebilmişlerdir."*³¹ Ekonomik ilişkiler iyi olursa, siyasi ilişkilerin de iyi olacağını ifade eden Özal, bunu hayatı boyunca kurduğu dış işleri ilişkileriyle ortaya koymuştur.

Turgut Özal, Türkiye'nin ekonomik anlamdaki etkinliğini artırmak için uluslararası örgütlerde Türkiye'nin rolünü artırma girişimlerinde de bulunmuştur. Ekmelettin İhsanoğlu'na göre İslam İşbirliği Konferansı'nın önemli birimlerinden İSEDAK (İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi) başkanlığının Türkiye'ye geçmesi Turgut Özal'ın siyasi irade ortaya koymasıyla olmuştur.³² Başbakan olarak ortaya konulan bu irade sayesinde ki, Türkiye, İslam ülkeleriyle olan ticaretini de artırma şansına sahip olmuştur.

Özal, devletlerarası arenada siyasi bakımdan etkili bir duruma gelmeyi, ekonomik olarak güçlü olmakla ilişkilendirmiştir. Bir gazetecinin *"Sizi eleştirenler, dış politikayı ekonomi ağırlıklı olarak yönlendirdiğinizi iddia ediyorlar. Sizce, uluslararası ilişkilerde ekonomik kararlarla, siyasi tercihler arasındaki etkileşim nasıl olmaktadır?"* sorusuna karşılık *"Ekonomisi dışarıya el açmayı icap ettiren bir ülkenin siyasi ağırlığı da olmayacağına inanıyoruz. Ekonomisi kuvvetlenen ülke, siyasi ağırlığa sahip olur. Bir ülkenin dış siyasetinde benim kanaatim, ekonomi yüzde 80 ağırlıktadır. Bütün ülkelerin, sefirleri, bakanları, başbakanları bugün artık mal satmak için uğraşıyorlar. Ve siyasi ağırlığı da buna göre ayarlıyorlar"* demek suretiyle ekonomik olarak güçlü olmak ile siyasi etkililik arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir.

Turgut Özal döneminde ekonomik alandaki gücün diplomatik alana yansıtılmasına ilişkin önemli bir olay da yaşanmıştır. Şöyle ki, Avrupa Konseyi Dönem Başkanlığı sırası Türkiye'ye gelmiş olmasına rağmen 12 Eylül askeri darbesi sebebiyle Türkiye'nin sırası atlanmıştır. Sıranın yeniden Türkiye'ye verilmesine ilişkin yapılan oylamada İsveç üzerinde Türkiye'nin ekonomik baskısı olmuştur. Özal'dan alınan talimat doğrultusunda o dönem Stockholm Büyükelçisi olan Haluk Özgül ve o dönem Başbakan Yardımcılığı yapmakta olan Kaya Erdem İsveçli hükümet yetkilileriyle diyaloga geçmiş ve İsveç'in yapılan oylamada Türkiye aleyhinde oy kullanması halinde İsveçli bir firmaya verilmiş olan İstanbul hızlı tramvay ihalesinin iptal edilebileceği belirtilmiştir.³³

²⁶ Hasan Cemal, "Özal Hikâyesi" Bilgi Yayınevi, Ankara 1989, s.288.

²⁷ "Özal, Bugün Davos'a Gidiyor", Cumhuriyet Gazetesi, 26.01.1984, s: 7.

²⁸ "Özal'ın Tahran Seferi Bugün", Cumhuriyet Gazetesi, 28.06.1984, Sayı:21434, s:1.

²⁹ İ. Sezal-İhsan Dağı, age., s. 297.

³⁰ İ. Sezal-İhsan Dağı, age., s. 22.

³¹ Nevra Y. Laçınok, "Turgut Özal," Türk Dış Politikasında Liderler içinde Editör, Ali F. Demir, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007, s.555.

³² Ekmelettin İhsanoğlu, "Turgut Bey Vatansaver ve Türkiye'nin Yüksek Menfaatlerini Düşünen Bir İnsandı". Editör: Erkan Ertosun age, s.58-59

³³ Hasan Cemal, "Özal Hikâyesi", Doğan Kitap, İstanbul 2004, s.126-127.

Böylece, Türkiye elindeki ekonomik kozu, uluslararası arenada yabancı bir devletin Türkiye'nin çıkarına konum alması amacıyla baskı unsuru olarak kullanmıştır. Türkiye'nin bu tutumu İsveç'in oyunu değiştirmiş, İsveç aleyhte oy kullanacakken çekimser oy kullanmış ve Türkiye, dönem başkanlığı için gerekli olan üçte iki çoğunluğa sahip olarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Dönem Başkan'ı olmuştur.

Özal'ın yukarıdaki örneklerde de görülen ve karşılıklı ekonomik etkileşim ile siyasi problemlerin çözülebileceğine ilişkin görüşü, bazı sakıncalar öne sürülerek eleştirilmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ercüment Yavuzalp, bu konuda şunları söylemektedir: "Özal'a göre ilişkileri düzeltmek için önceliği, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri düzeltmeye vermek lazımdı. Ben tersini düşünüyordum. Kanaatime göre iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin, karşılıklı yararların gerektirdiği düzeye erişememiş olmasındaki temel sebep, siyasi sorunların çözülememiş olması ve bunun iki ülke ilişkilerinde yarattığı gerginliktir."³⁴ Bu dönemde Samim Lütfü Müstear mahlasıyla yazılar yazan Ali Sirmen de yabancı ülkelerle yürütülen ilişkilerin ekonomik süreçler temeline indirgenmesini ve Dışişleri Bakanlığı'nun "Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı" biçimine getirilmesini eleştirmiştir.³⁵ Sirmen, yazısında uluslararası ilişkilerin ekonomik durumlara göre şekillenemeyeceğini belirtmekte ve şirketler için olmazsa olmaz bir ilke olan "karlı olmayan bir ilişkinin başkası ile ikamesi" yaklaşımının devletlerarası ilişkilerde uygulanamayacağı fikrini ifade etmektedir.

Yıllardır benzer politikaları uygulamış olan dışişleri bürokrasisi ve geleneksel dış politika yaklaşımını sürdürmeye yatkın olan kesimlerin eleştirisine rağmen, Turgut Özal, ekonomik ilişkileri öncelikli olarak ele alan dış politika düşüncesinde ısrarcı olmuştur. Özal, başbakanlığın verdiği güç ve kararlı duruşla, zamanla, dış politikanın kendi istediği istikamette şekillenmesini Dışişleri Bakanlığı bürokrasisine de benimsetmeyi başarmıştır.

Özal, ayrıca ekonomi alanındaki gelişmelerin, milli birliğin sağlanmasında ve ülkenin demokratik süreçlerinin iyileştirilmesinde katkı sağlayacağı fikrine de sahiptir. Özal'ın başbakanlık sürecinde Avrupa ile Türkiye ilişkilerinde yaşanan en önemli sorunlar; Türkiye'de meydana gelen askeri darbe sürecinde mağdur olan kesimlerin bulunması, darbe sonrası ülke içi barış ortamının tam olarak gerçekleştirilememiş olması ve demokrasi ile bağdaşmayan yasa ve pratiklerin devam ettirilmesi idi. Özal, başbakan olduktan sonraki ilk yeni yıl mesajında; "Başlangıçtan bugüne Cumhuriyet tarihimizi incelediğimizde, ekonomik ve sosyal gelişmenin gerçekleştiği dönemlerde vatandaşın birlik ve beraberlik içinde devletine güvendiğine, milli gelirimizin azaldığı dönemlerde ise,

vatandaşların değişik kamplara bölündüğüne şahit olmuştuk. Demek oluyor ki, ülkemizin ekonomik sorunlarının çözümü milli beraberliğimiz için önemli şartlardan birisi olmaktadır" ifadeleriyle ekonomik gelişmişliğin milli birliğin sağlanması konusundaki önemine değinmektedir. Özal, ekonomik ilerlemenin önemini Temmuz 1984'te mülakat verdiği gazetecilere, beş yıllık iktidarlarının sonunda beklenen demokratik ilerlemelerin sağlanabilmesi için gerekli olan ilk bileşenin ekonomide yakalanacak başarı olduğunu belirtmiştir.³⁶ Böylece ekonominin parasal sonuçlar dışında demokratikleşme ve milli birliğin sağlanması gibi konularda da önemli yararlar sağlayacağını belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin, Avrupa ile entegrasyonunun da ekonomi eksenli olduğunu ifade etmiştir.

Dış politikada gerçekleştirilen ekonomi ağırlıklı yeni yaklaşımların bir örneğini de Özal iktidarı zamanlarında ortaya çıkan Kıbrıs ve Ege sorunlarının gündeme geldiği bir dönemde görüyoruz. Turgut Özal bu dönemde Atina ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette 80 iş insanının da bulunduğu 170 kişilik bir kabile yer almıştır. Özal'ın Yunanistan'a gerçekleştirdiği bu ziyaret, Yunanistan'la ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesi amacını da taşımıştır. Bu ziyaret Ege ve Kıbrıs problemlerinin de görüşüldüğü bazı gerilimli olaylara da sahne olmuştur. Gerginliği azaltmaya çalışan Özal, "Birbirimize güvenmemiz ve önyargılı düşüncelerden vazgeçmemiz gerekiyor. Bu sert çizgileri ve sert yürekleri yumuşatmalıyız" ifadelerini kullanırken, Papandreu "Diyaloğumuzu sürdüreceğiz. Bu yol bizi, savaştan durumundan tam anlamıyla bir barışa götürecektir" sözleriyle yanıt vermiştir.³⁷ Ekonomi eksenli dış politika ile Yunanistan'la ilişkiler düzeltilmeye çalışılmış, olumlu sonuçlar da alınmıştır.

Bu yaklaşımlar neticesinde, Özal iktidarının başladığı 1983 senesinde, Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen toplam ticaret hacmi 78 milyon dolarken, bu miktar Özal'ın ekonomik ilişkilerin diğer etkileşimleri artırdığı düşüncesini yaşatmaya çalışması sayesinde 1986'da 153 milyon dolara yükselmiş, 1987'de 185 milyon dolar ve 1989'da ise 225 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.³⁸

Turgut Özal, Karadeniz'e komşu ülkeler arasında, ekonomik boyutu da olan bir işbirliği oluşturmak istemiştir. Bu görevi uzun yıllar farklı ülkelerde büyükelçilik görevleri üslenen Tanış Bleda'ya vermiş, o da Karadeniz'in tarihte "dostluk denizi" olarak isimlendirilmesinden esinlenerek, Sovyet, Bulgar ve Romen temsilcilerinin katılımıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın ilk nüvesini atmıştır.³⁹ Bu teşkilat, Türkiye'nin Karadeniz'e komşu olan ülkelere ihracatını artırmasında önemli bir etki yapmıştır.

³⁴ Ercüment Yavuzalp, "Liderlerimiz ve Dış Politika", Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s.267.

³⁵ Erkan Ertoşun, "Turgut Özal'ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası: Yunanistan'a Yönelik "Zeytin Dalı" Diplomasisi Örneği", Bilge Strateji Dergisi, 2016 sayı:8, s:45.

³⁶ Editör: Erkan Ertoşun, age., s:44.

³⁷ Editör: Erkan Ertoşun, age., s:51.

³⁸ Erkan Ertoşun, agm., s:51.

³⁹ Tanış Bleda, "Maskeli Balo", Doğan Kitap, İstanbul 2000, s. 204.

Türkiye'nin dünyaya açılması ve dünya ile bütünleşmesi ülküsüyle Türk dış politikasını şekillendirmeye çalışan Özal, bu yaklaşımı; *"Artık izole bir ülke değiliz. Bütün meselemiz dünya standartlarını yakalamak ve dünya ile bütünleşmektir"* sözleriyle ifade etmiştir.⁴⁰ Bunu gerçekleştirmek isteyen Turgut Özal'ın ekonomik alandaki temel yaklaşımları: ithalatta özgürlük ve ihracatta teşvikler olmuştur.⁴¹ Turgut Özal, bu konuda 6 Şubat 1985 tarihinde gerçekleştirilen Cezayir gezisi sırasında yaptığı gibi, Cezayir'de iş yapan Türk firmalarına *"gerekirse devlet güvencesi de verilir"* şeklinde garantiler de vermiştir.⁴²

Ihracatı artırmak isteyen Turgut Özal, Türk Hava Yollarının henüz uçmadığı ülkelere seferler açılması için de bizzat girişimlerde bulunmuştur. 1985 yılının 21 Mayıs'ında iş insanlarıyla yaptığı Japonya ziyaretinde Japonya Başbakanı Nakasone'ye *"Biz Uzakdoğu'da müteakabiliyet aramadan Türkiye için bazı hava yollarına izin vereceğiz"* açıklaması yapmıştır.⁴³ Nihayet Türk Hava Yolları tarafından 1989'da Tokyo, Moskova ve Bakü'ye uçak seferleri başlamıştır.⁴⁴ Bir gün THY Genel Müdürü Cem Kozlu'nun *"Pakistan'a kadar seferler koyacağız"* sözüne, *"Yok yok Japonya'ya Tokyo'ya kadar gitmelisiniz, Avustralya'ya gitmelisiniz"* demiştir.⁴⁵ Bu örnek Özal'ın ufkunu göstermesi açısından çok önemlidir. Turgut Özal, uçağın gittiği ülkelere iş insanlarımızın rahatlıkla ulaşabileceğini, bu sayede de Türkiye'nin ihracatının artacağı ve ekonomisinin güçleneceği düşüncesini taşıyordu.

Turgut Özal, Türkiye gibi yeni sanayileşmekte olan bir ülkenin uluslararası ilişkilerde etkinliğinin ekonomik gücüne bağlı olduğunu, bu gücün kazanılması için ekonominin dış rekabete açılmasının zorunlu olduğunu, dışa açılmanın temel koşulunun ise liberal bir ekonomik model olduğunu ifade ediyordu. Bunun için ekonominin güçlendirilmesi, onun en temel politik görüşlerinden birisi olmuştur.

Özal, hükümet etme yaklaşımlarında, ticaret hacmini genişletmenin ülkeleri birbirine yaklaştıracağını düşünmekteydi. Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri ile olan etkileşimde, ekonomik yakınlaşmanın siyasi olarak Türkiye'yi bu ülkelere yaklaştıracağını düşünmekteydi. Dış ilişkilerdeki yıllanmış sorunların farkında olan Turgut Özal, bu sorunları ekonomik etkileşimle ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Devlet yönetiminde siyasal ve ekonomik liberalizm ortamı oluşturarak, siyaseten Türkiye'ye değişik kıtalarda alan açmaya çalışılmasının altında yatan sebep budur.⁴⁶ Bu yüzden yaptığı resmi

ziyaretlerinde, Dışişleri Bakanlığı yetkililerine ek olarak iş insanlarını da beraberinde götürmüştür. Şimdi Turgut Özal Dönemi, ihracat rakamlarını inceleyelim.

2.4. Turgut Özal Döneminde İhracat

Başbakanlığı döneminde, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Genelkurmay'ın güvenlik ve dış politika konularında etkin rollerinden dolayı, Turgut Özal, daha çok ekonomi ve ticari alanlarda ön planda olmuştur.⁴⁷ Özal'ın özellikle de başbakanlığının ilk yıllarında siyaset sahnesindeki rolünü belirleyen ana unsurun, ekonomi alanındaki girişimlerin, özellikle de ihracat oranlarının artışında olduğu söylenebilir. Dış politikada onun yürüttüğü ekonomi öncelikli ilişkiler ağını bu çerçeveden bakmak, Turgut Özal dönemini anlamak konusunda bizlere yardımcı olabilir.

Turgut Özal, ekonomi öncelikli dışişleri politikasını harekete geçirmek için Dışişleri Bakanlığı'nun diplomatlarını ve büyükelçilerini Türk iş insanlarının ihracatını artırmak, problemlerini çözmek, projelerini tamamlamalarına yardım etmek için, onlarla birlikte gayret göstermeleri fikrini, Türk dış işleri politikasının önemli bir unsuru haline getirmiştir. Bu anlamda iş insanlarının yaptıkları işler aracılığı ile Türk ekonomisine katkı sağladıkları, dolayısıyla iş insanlarına yapılan desteğin ülkeye yapılan çok önemli bir destek anlamına geldiği bir anlayışı, Türk dış politikasına eklemiştir. Dış politikada Amerika ile olan ilişkileri yardım temelli olmaktan çıkartıp, ticaret eksenli hale getiren de Turgut Özal olmuştur. Özal'ın Amerika ile olan ilişkilerde *"Bize yardım etmeyin, bizimle ticaret yapın"* ifadesini benimsemiş olması bu konudaki politikasını yansıtmaktadır.⁴⁸

Özal'ın anlayışına göre, dış politikadaki bağlantılar, ülkenin dış ticaret hacmini, bilhassa da ihracat rakamlarını yükseltmek için bir vasıta olarak değerlendirilmeliydi. Özal'ın savunduğu ve Türkiye ekonomisinin büyümesini içeren planında, ihracat rakamlarının artırılması, Türkiye ekonomisinin ilerlemesi için olmazsa olmaz bir gereklilik olarak görülüyordu. Turgut Özal bu düşüncesini 2 Ocak 1984'te Milliyet Gazetesine verdiği bir röportajda şu sözlerle açıklıyordu: *"Japonya, Almanya ve Kore gibi ekonomik alanda bugün örnek atılımları gerçekleştirmiş ülkelere yakından baktığımızda; bu ülkelerin refah devleti haline gelirken, işe önce döviz gelirlerini artırmakla başladıklarını görüyoruz. Bütün bu olanlar ihracat artışı yoluyla gerçekleştirilebilmiştir."* Özal ihracatın artırılması için bir taraftan engelleri kaldırıcı ve ihracatı teşvik edici yönde yasal düzenlemeler yaparken,

⁴⁰ Mehmet Barlas, "Turgut Özal'ın Anıları", Sabah Kitapları, İstanbul 1994, s.309.

⁴¹ Korkut Boratav, "Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002", İmg Kitabevi, Ankara 2004, s.151.

⁴² Yalçın Doğan, "Özal Sömürgeci Fransa'ya Çattı", Cumhuriyet Gazetesi, 06.02.1985, s:8

⁴³ "Japon Sermayesi Türkiye'ye Gelecek", Milliyet Gazetesi, 21.05.1985, s:8.

⁴⁴ Hikmet Özdemir, age., s. 204.

⁴⁵ Engin Güner, "Ekonomimiz Güçlü Değilse Dış Politikada

Hiçbir Şey Yapamazsınız", Editör: Erkan Ertosun, age, s.69.

⁴⁶ Pınar Özden Cankara-Yunus Emre Aysel, "Türkiye'de Siyasal Liberalizmin Nirengi Noktası: Turgut Özal Ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Hükümet Etme Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 8 Sayı: 41, Aralık 2015, S.531.

⁴⁷ Ali Balcı, "Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar", Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s.186-188.

⁴⁸ Ekmelettin İhsanoğlu, agm, s.56

diğer taraftan da Türkiye'deki girişimci sınıfı, dışarıya açmaya çalışıyordu. Turgut Özal başbakan olduğunda Türk iş insanları, yarı kapalı bir ortamda ve devletin yapılan ekonomik faaliyetlerde müdahaleci olduğu bir ekonomik modelde iş yapıyorlardı. Türk iş insanları, yurt dışı ile iş yapmaya alışık olmadıkları gibi uluslararası rekabet şartlarına da uygun iş yapamıyorlardı. Bu şartlarda Turgut Özal, dış politikayı bir "ticaret misyonu" olarak görmüştür.⁴⁹

Turgut Özal, yaptığı yurt dışı gezilerini, ticaret misyonu mantığına da uygun olarak Türk iş insanlarının dünya ile ticaret yapmaları için önemli bir fırsat olarak görmüştür. Türkiye, Turgut Özal'la birlikte, resmi yurt dışı seyahatlerine kalabalık bir iş insanı topluluğunun da dâhil edilmesi uygulaması ile tanışmıştır. Türkiye'nin en zengin iş insanlarının, dünya ülkeleri ile ticaret yapmalarında Turgut Özal'ın etkisinin büyük olduğunu ifade edebiliriz. Bu geziler sayesinde mesela Çin gezisi sırasında bir Türk iş insanı, çimento fabrikası kurma ihalesi karşılığında, Çin'den ham petrol almış, getirdiği ham petrolü İran'a vermiş, petrol karşılığında satın aldığı Renault 5 model arabaların Türkiye'ye ithal edilmesine aracılık etmiştir.⁵⁰

Bu ve buna benzer ticari faaliyetlerin yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmek, ticareti geliştirmek ve ihracatı artırmak gibi fırsatları beraberinde getireceğini bilen Turgut Özal'ın Başbakan olduktan sonra Orta Doğu ve İslam devletleri ile birlikte birçok ülkeye yapmış olduğu ziyaretlerin temel hedefi, Orta Doğu, İslam devletleri ve diğer devletlerle ticareti artırmak, ihracatı geliştirmek ve yabancı sermaye sahiplerini Türkiye'ye getirmek olmuştur. Bu amaçla düzenlenen gezi programlarında uçağın önemli bir bölümü iş insanları ile doluyordu. Bir muhabir Turgut Özal'a o zamana kadar uygulanmayan bu yapılanmanın mantığını sorduğunda Özal, şu şekilde cevap vermiştir: "Eğer Avrupalılaşmak istiyorsak, Avrupalılar gibi hareket etmek zorundayız. Bugün İngiltere Başbakanı başını örtüp Suudi Arabistan Kralının önüne giderek, İngiliz iş insanlarının dertlerini çözmek için girişimde bulunmaktadır. Çünkü İngiliz iş insanlarının dertlerini çözdüğü zaman İngiltere'ye döviz gelecektir. İngiltere daha zengin olacaktır."⁵¹ Turgut Özal'ın teşvik ve yönlendirmesiyle yurt dışında ihracata başlayan, o dönemin önemli iş insanlarından Şarık Tara yurt dışı ihracatın önemini "Köyde yumurta satılmaz, şehre inmek lazım"⁵² sözüyle açıklıyordu.

Özal, ihracat ve ticareti geliştirmek için ekonomik istikrarın sağlanmasını öncelikli bir mesele olarak ele almıştır. Turgut Özal ekonomik istikrarı sağlama ve Türkiye'nin ticaret hacmini artırma kararını Anavatan

Partisi'nin programına da işletmiştir. Özal'ın ekonomi anlayışının parti programına yansımaları ve belirlenen hedeflere ulaşmak için yapılması gereken genel prensipler şöyledir;

"Tasarrufların teşviği; tasarrufların ve kaynakların verimli ve süratli bir şekilde kullanımıyla, yatırım ve üretim artışının, istihdam imkânlarının geliştirilmesi,

Dış ödemeler dengesinin istikrarlı ve sürekli çözüme kavuşturulması, ihracatın artırılarak, millî gelir içindeki payının yükseltilmesi; dış müteahhitlik, taşımacılık,

Enflasyonun çok düşük seviyelerde tutulması, fiyat istikrarının sağlanması,

İktisadi, mali, para ve kredi politikalarında karar bütünlüğünün sağlanması ve uygulamasının ahenk içinde yürütülmesi olarak belirtilmiştir".⁵³

Anavatan Partisi'nin yukarıdaki ekonomik öngörülerini içeren programı, 1981-1988 yılları arasında Özal hükümetleri tarafından uygulanmıştır ve bu ekonomik reformlar sayesinde Türkiye'deki özel sektör, %5,2 büyüme oranı ile dünyadaki en rekabetçi kırk ülke içerisinde girmiştir. Yine bu reformlar sayesinde 1984 yılında Türkiye, dünya ticaretinin gerilediği, pazarın iyice daraldığı bir aşamada ihracat artış oranında dünya birincisi olmuştur. Bu kapsamda 1983 yılında 5,4 milyar dolar olan ihracat rakamı, 1984 yılında 7,1 milyar dolara, 1988 yılında ise 11,7 milyar dolara yükselmiştir.⁵⁴ 5 yıl gibi bir sürede ihracat rakamlarındaki bu büyük artış ve beraberinde gelen dünya birinciliği bu dönemde uygulanan ekonomik politikaların etkisini göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Turgut Özal, ihracat rakamlarının yükseltilmesini Türk firmalarını dış ticarete açılma konusunda cesaretlendirerek gerçekleştirmiştir. Bunu yapmaktaki amacı dış ticaret açığını kapatmak olmuştur. Bu sayede Türk ekonomisi Turgut Özal döneminden sonra rekabete açık hale gelmiştir.⁵⁵ Dış ticaretteki ve ihracattaki bu olumlu gelişmeler, Türkiye'nin ekonomik olarak gelişmesine ortam hazırlamıştır. Dış ticaret dengesini sağlamaya yönelik ihracat artışı, özellikle 1988 yılında istenen seviyelere doğru ivme kazanmıştır. Tablo 2'de ihracatın ithalatı karşılama oranı verilmiştir.

YILLAR	İHRACAT / İTHALAT
1980	36,8
1985	70,2
1987	72,0
1988	81,1

⁴⁹ Editör: Erkan Ertoşun, age, s:42.

⁵⁰ Orhan Uğuroğlu, "Dünya Pazarı ve Biz Türkler", <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/dunya-pazarı-ve-biz-turkler-43587yy.htm>, (E.T. 17.04.2018)

⁵¹ M. Zeki Duman, "Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset", Kadim Yayınları, Ankara 2010, s.318

⁵² Nevzat Saygılıoğlu, "İhracat Yolunda, İhracatçı Kolunda", <https://www.dunya.com/kose-yazisi/ihracat-yolunda-ihracatci->

kolunda-turkeximbank/417514, (E.T. 17.04.2018)

⁵³ Anavatan Partisi, "Anavatan Partisi Programı", Ankara 1983, s.26.

⁵⁴ M. Zeki Duman, "Turgut Özal'ın Politikalarında Ekonomik Rasyonalizm", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyoloji Dergisi, 2011, Sayı:23, 24, s.119.

⁵⁵ David Barchard, "Turgut Özal dış politikayı bir ticaret misyonu olarak ele aldı", Editör: Erkan Ertoşun, age, S.40.

YILLAR	İHRACAT / İTHALAT
1989	73,6
1990	58,1
1994	77,8

Tablo 1: İhracatın İthalatı Karşılama Oranları

Üstteki verilere göre, 1980'li yıllardaki ihracatı teşvik politikalarının sonucu, ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1988 yılına kadar sürekli artmış, daha sonra tekrar bir gerileme süreci yaşamıştır. İhracatın ithalatı karşılama düzeyindeki gelişme hangi alanlardaki gelişmelerle sağlanmıştır. Tablo 3'te sektörlerin ilerleme yüzdeleri paylaşılmıştır.

	TARIM (%)	SANAYİ (%)	HİZMETLER (%)	KBGSYİH (\$)
1981	22,2	21,6	56,2	1598
1984	19,7	22,4	57,9	1238
1987	17,9	25,0	57,1	1658
1990	17,1	26,4	56,5	2682

Tablo 2: Sektörlerin GSYİH' daki nispi payları ve KBG.

Tablo 2'de görüldüğü gibi Özal'ın hükümet olduğu dönemlerde sanayi gelişmiş, ters orantılı bir şekilde tarım sektörünün gelirdeki payı azalmış, hizmetlerin payı ise değişmemiştir. Kişi başı gerçekleşen gelir miktarlarında ise sürekli artış olmuştur. GSYİH özellikle 1990 yılında çok yüksek düzeyleri yakalayabilmiştir. İhracatın bu derece artmasında önemli bir rol oynadığı düşünülen, iş insanları yurt dışı gezilerinin kapsamını ve yararını şimdi açıklayabiliriz.

2.5. İş İnsanlarıyla Yapılan Yurt Dışı Gezilerinin, Türkiye İhracatını Artırmaya Yönelik Etkisi

Turgut Özal'ın dış politika uygulamalarında, kendisinden öncekilerden çok farklı yönleri vardı. Öncelikle onun dış politikası, sadece resmi kalıplar içinde değildi. Uçak dolusu iş insanını resmi temaslar için yurtdışına götürmesi, Türkiye'ye ve Türk ekonomisine çok büyük katkılar sağlamıştır.⁵⁶ Bu sayede iş insanları hem yurtdışında kendi çalışma alanlarıyla ilgili işlerin nasıl yapıldığını görmüşler, hem de yurtdışı tecrübeleriyle ufukları açılmıştır. Kendilerine güvenleri artan iş insanları sınıfı, Türkiye'yi yabancı ülkelere rekabet edebilir hale getirebilmişlerdir.

Turgut Özal'dan önce görev yapan Cumhurbaşkanlarının kaç ülkeye, kaç ziyaret

gerçekleştirdiğini ortaya koyduğumuzda, bu gerçek daha da anlaşılabilir. Bu anlamda, Cemal Gürsel ve İsmet İnönü birer ülkeye gezi yaparlarken, Korutürk; 4 ülkeye 5 gezi, Bayar; 13 ülkeye 17 gezi, Sunay; 15 ülkeye 17 gezi, Evren; 23 ülkeye 32 gezi yapmışlardır. Özal ise 29 ülkeye 40 gezi gerçekleştirmiştir.⁵⁷ Turgut Özal, başbakan olarak görevde olduğu sadece 1985 yılında, 12 defa yurt dışına çıkmış, bu gezilerde toplam 78 gün yurt dışında kalmıştır.⁵⁸ Turgut Özal'dan önceki geziler tamamen resmi içerikli iken, Özal dönemi gezileri hem resmi, hem de ticari olması yönüyle diğer gezilerden farklıdır.

Bu gezilerden birisi olan Yunanistan ziyareti, uluslararası kamuoyunda ABD Başkanı Nixon'un Çin'i ziyareti ve Mısır Devlet Başkanı Sedat'ın İsrail gezisi kadar dikkat çekici bulunmuştur. Haziran 1988'de Özal'ın, 1952'den sonra ilk olan Atina ziyareti, Türkiye ile Yunanistan arasında bugün oluşmuş olan kısmen iyi ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Özal'ın hükümeti kurduktan hemen sonra komşu ülkeler Irak ve İran'a yaptığı ziyaretleri, PKK ve su sorunu sebebiyle ilişkilerin sorunlu sürdüğü Suriye'yi ziyareti dikkat çekici olmuştur. Moskova'ya 1985'te Başbakan, 1991'de Cumhurbaşkanı statüsünde ziyareti ve Rusya'yla doğalgaz antlaşması yapması, farklı Arap ülkelerine ile Uzak Doğu ülkelerine yaptığı ziyaretler; Avrupa ve ABD'ye yaptığı ziyaretler, denge politikası sağlama ve Türkiye'nin dış pazar olanaklarını geliştirerek yatırım olasılıklarını ve ticari işbirliklerini geliştirmeye yönelik gayretler olmuştur.⁵⁹ Bu ziyaretlerde iş insanlarının da olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu ziyaretler bahsi geçen ülkelerle ekonomik ilişkileri iyileştirme, beraberinde politik ilişkileri de iyileştirmeye yöneliktir.

Turgut Özal, iş insanlarıyla yapılan yurt dışı gezilerini başlattığında bu durum garipsenmiştir. İş insanları yurt dışı gezilerinin anlamını ve faydasını tam olarak kavrayamadıklarından, bu hareketliliklere katılma konusunda başlangıçta tereddüt yaşamışlardır. O ısrarla "herkes çantasını yanına alsın ticaret ve ihracata başlasın" demiştir. İş insanlarının "paramız yok serzenişine", Özal, "villalarımızı ve evlerinizi satacağız, sermaye yapacağız" diyerek karşılık vermiştir. Bu geziler formalite geziler de olmamıştır. Bu gezilerden pek çok ihale kazanılmıştır. Üzeyir Garip gibi iş insanları o dönemde yurt dışı ile bağlantı kurmuşlardır. Gezilerle ilgili olumlu sonuçlar alınmaya başladıktan sonradır ki; "devletin uçağıyla sen iş insanlarını nasıl gezdirirsin" düşüncesinden, "bu geziler yapılmalı, çünkü ihracatımızı artırıyor" düşüncesinin yaygınlaştığı zamanlara geçilmiştir. Ülkemizdeki iş insanlarına, yurt dışındaki devletlerin kapısını da Özal açmıştır. Özal, fuarlara olan ilgiyi ve Türkiye katkısını da artıran kişidir. Almanya'da her yıl düzenlenen Home Tex (ev tekstili) fuarını, Özal gelene kadar kimse bilmezdi. Özal'dan sonra bu fuarın yüzde 60'ını Türkiye

⁵⁶ Ali Bozer, "Özal Dış İlişkiler de İnsani Boyuta Birinci Derecede Önem Veren Kişiydi", Editör: Erkan Ertoşun, age, s.13.

⁵⁷ Mehmet Canıatlı, "864 Rakımlı Tepenin Seyir Defteri", <http://www.haber7.com/siyaset/haber/184441-864-rakimli-tepenin-seyir-defteri>, (E.T. 18.03.2018)

⁵⁸ "Rekortmen Özal", Milliyet Gazetesi, 25.12.1985, s:8.

⁵⁹ Muhittin Demiray, "Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Anlayışları", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354899> 18.03.2018.

doldurmaya başlamıştır. Bu fuarlara katılmak günümüzde gelenekselleşmişse bunda Özal'ın katkısı büyüktür.⁶⁰

Turgut Özal, ziyaretleri ve ekonomik ilişkilerinde elinde bulunan insan gücünü çok iyi bir şekilde değerlendirmek istiyordu. Bu doğrultuda Turgut Özal döneminde Müsteşarlık ve Ekonomik İşler Yardımcılığı da yapmış olan Tanşuğ Bleda, Maskeli Balo isimli kitabında şunları anlatır; *"bir gün Turgut Özal'ın kendisini çağırdığını ve ona, Türkiye'nin ihracatını artırması için yeni pazarlara girmesi şart. Bana Afrika bakir bir pazar gibi geliyor, ihracatımızı ve iş insanlarımızı bu pazara yöneltmeden evvel bir heyet kurup, Batı Afrika ülkelerine gitmeni ve durumu yerinde değerlendirmeni istiyorum, bir başka heyeti de Doğu Afrika'ya göndereceğim. Döndüğümüzde izlenimlerinize göre, gereğini yaparız."*⁶¹ Tanşuğ Bleda'nın başkanlığındaki heyet önce Senegal'in başkenti Dakar'a geçmiştir. Dakar ziyareti sırasında, kendisiyle görüşmeye gelen bir iş insanı, kendisinin aracılığı ile istedikleri Türk malını burada satabileceğini ifade etmiştir. Ardından Gambiya'ya geçen ekip, burada ülkenin Cumhurbaşkanı Sir Jawara'ya ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Senegal nehrinde yapılan tekne turu esnasında Senegal Cumhurbaşkanı, Türk heyetine; *"durumu gördünüz, nehirde ulaşım bizim için büyük sorun, yolcu ve mal ulaşımını isteyen Türk firmalarına bırakmaya hazırız"* demiştir. Bu gittikleri ikinci ülkeydi ve bu ülkelerin Türkiye'nin ihracat potansiyelini artırmada, ne kadar büyük etki yapacağını bizzat görme şansı elde etmişlerdi. İlk somut proje teklifini, burada karides ticareti yapan bir firmanın yetkilisinden almışlardır. Arzu eden Türk firmasıyla uzlaşılan esaslar doğrultusunda anlaşma yapabileceklerini de ifade etmişlerdir. Sonrasında gittikleri askeri birlikte bozuk telsizler ve teçhizat noktasındaki eksikleri, Türkiye'ye döndüklerinde Cumhurbaşkanı ve Başbakan'a aktarmışlardır. Bu arızaların giderilmesi noktasında Türkiye'den gerekli teknik ve makine desteğinin Gambiya'ya gitmiş olması, bu ülke Cumhurbaşkanı'nın, Cumhurbaşkanlığı düzeyinde Türkiye'ye ilk ziyareti gerçekleştirmesine ve sonrasında Birleşmiş Milletler'de yapılan oylamada Türkiye lehine oy vermelerine kadar gidecek dostluk ilişkisine dönüşmüştür. Tanşuğ Bleda başkanlığındaki heyet; Senegal, Kamerun, Gambiya, Nijerya, Gabon'u kapsayan bu geziden şu gözlemi aktarmışlardır: Gabon'a aracısız olarak satılan Türk ihracat ürünleri, Batılı firmaların aracılığı ile yapılan ticaretten yarı yarıya daha ucuzdu. Bu geziden dönüşte Turgut Özal, gece olmasına rağmen Tanşuğ Bleda'yı aramış ve durumun umut vadeditip vadedemediğini sormuştur. Tanşuğ Bleda bir başbakanın bu işi bu kadar yakından takip etmesi

karşısında büyük heyecan duymuş, geziyi raporlaştırarak, Turgut Özal'a sunmasının yanında, Ankara ve İstanbul Ticaret Odalarında ihracat konularını kapsayan konferanslar vermiştir.⁶²

Turgut Özal'ın başbakanlığı zamanında, kendisi ve büyükelçiler, tüccar gibi çalışmışlardır. 20 Aralık 1986 tarihinde Yemen'in başkenti San-a'da Türk müteahhitlik firması tarafından inşa edilen Marib Barajı'nın açılışını bizzat yaparak bunu göstermiştir.⁶³ Bu dönemde Ankara'dan elçiliklere talimat gitmiş ve büyükelçiler sebze, meyve haline giderek, Türkiye'den giden ürünlerin kontrolünü yapmışlardır. Bir süre büyükelçilik yapan Kaya Güngör Toperi; *"hale gelen malları kontrol ettiklerini, kötü mal görürlerse hemen telefon ve telekslerle Mersin'i aradıklarını, hatta bir keresinde dönemin İhracatçılar Birliği Genel Sekreteri ile görüştüğünü"*, aktarmıştır.⁶⁴

Özal'ın şeklini verdiği ve yeni benimsenen diplomasinin en önemli özelliklerinden birisi, sivil toplum kuruluşlarının ve iş âleminin dış politikaya eklenmesi ve dış politikanın önemli unsurlarından birisi haline getirilmesidir. Dış ilişkilerde ekonomiye büyük ağırlık veren Özal, dış ülkelere yaptığı gezilerinde Türk iş insanlarını da beraberinde götürmeyi bir alışkanlık haline getirmiştir. Örneğin 17 Mart 1985 tarihinde Suudi Arabistan'a yapılan geziye 39 iş insanı katılmıştır.⁶⁵ Aynı şekilde Özal'ın Türk Cumhuriyetlerine yaptığı son ziyaretinde 220 iş insanının gezide bulunması, Özal'ın dış politikada ekonomik iş birliğini ne derece etkin bir şekilde kullandığını göstermektedir. Özal, iş insanlarını yurt dışı gezilere ekleyerek, hem yatırım fırsatlarını iş insanlarıyla beraber değerlendirmeyi amaçlamış, hem de Türkiye'nin tanıtımında iş insanlarından yararlanmak istemiştir.⁶⁶ Anavatan Partisi'nde bir dönem Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak da görev yapan Muzaffer Arıcı, 1986 yılında yapılan ABD gezisine katılmıştır. Bu gezide iş insanlarının da olduğunu, ABD'de toplam 10 gün kaldığını belirten Arıcı; New York, Chicago ve Washington'da ABD'li iş insanlarıyla, Türk iş insanlarının toplantılar yaptığını belirtmiştir. Muzaffer Arıcı, o zamanlar gazetecilik yapan İsmail Cem'in de o geziye katılan isimler arasında olduğunu belirtmektedir. Muzaffer Arıcı, bu geziye Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Oltan Sungurlu, Işıl Saygın, Emin Nurcan Bayar, iş insanı Erdoğan Demiroren'in de katıldığını belirtmiştir.⁶⁷

Türk-İspanyol İş Konseyi Eş Başkanı ve Türkiye'nin bir dönem en büyük cep telefonu satıcısı Genpa'nın patronu Zeynel Abidin Erdem, Özal ruhunu şöyle anlatır: *"Kazakistan'da iki ülkenin iş insanları oturmuş iş*

⁶⁰ Ali Acar, Denizli 1956, Görüşme Tarihi: 18.07.2018.

⁶¹ Tanşuğ Bleda, age, s. 184.

⁶² Tanşuğ Bleda, age, s. 191.

⁶³ "Özal, Marib Barajı'nı Açıyor", Milliyet Gazetesi, 20.12.1986, s:13

⁶⁴ Kaya Güngör Toperi, "Türkiye denilince dışarıda ilk akla gelen şey Özal'dır", Editör: Erkan Ertoşun, age..s.131.

⁶⁵ "Özal, İyi Haberlerle Döneceğim", Cumhuriyet Gazetesi,

17.03.1985, s:8.

⁶⁶ Lale Dünder, "Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S. 58, Bahar 2016, s. 17.

⁶⁷ Muzaffer Arıcı, Denizli-1943, Görüşme Tarihi: 29 Temmuz 2018.

konusuyorduk. Özal da, Nazarbayev ile birlikte toplantıya başkanlık yapıyordu. Bir ara Kazakistan'da tekstil fabrikası kurmuş bir Türk iş insanı kalktı, 'Efendim, ben derdimi anlatamıyorum' dedi. Yatırım yapmış, ara malı ithal ediyor, vergi almıyor. Üretim yapıyor, vergi almıyor. İhracat yapıyor, vergi almıyor bunun değişmesi gerekiyor."⁶⁸ İş insanının bu serzenişinden sonra Özal, Nazarbayev'le 20 dakika görüşmüştür. 20'nci dakikada Nazarbayev, "Evet, biz yanlış yapmışız. Yarın sabah, kanun hükmünde kararname ile çifte vergi alınmasını durduracağım" açıklamasını yapmıştır.⁶⁹ Turgut Özal, görüldüğü üzere, iş insanlarına sadece büyükelçilerin yardımcı olmasını değil, bizzat kendisi de yardımcı olarak Türkiye'nin ihracatına katkı sunmaya çalışmıştır.

Turgut Özal'ın başlattığı macera ve keşif ruhu sayesinde, birçok müteşebbis, Uzak Doğu ülkelerine, Güney Asya ülkelerine Afrika ülkelerine mal satmak, mal üretmek, mal almak vs. için gidip gelmeye başlamıştır.⁷⁰ Türk insanının, Cumhuriyet'le tebaa, Demokrat Parti'yle vatandaş, Turgut Özal ile dünya vatandaşı olduğunu iddia eden Oltan Sungurlu, bunun Turgut Özal'ın iş insanlarını uçağına alıp, yurtdışı seyahatlerine götürmesi sayesinde gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.⁷¹

Turgut Özal "Eli bond çantalı genç müteşebbislerin yurt dışına ticaret yapmak için çıktıklarını" duymaktan keyif alarak Türkiye'de ilk defa müteşebbisleri uçaklara doldurmuş, THY uçağıyla hepsini yurt dışına götürmüştür. İthal ikamesi modelini kaldırıp, serbest ekonomik modeli Türkiye'ye getiren kişi de Turgut Özal'dır. Bunun örneği olarak, bir dönem Edirne'nin, muzun en çok satıldığı şehir olmasını örnek gösterebiliriz. Muz ithalatının serbest bırakıldığı bu dönemde, pek çok Yunanistan vatandaşının muz almak için Edirne'ye gelmiş olması, Edirne'nin muz satışları bakımından birinci şehir olmasını sağladığı ifade edilebilir.⁷²

Turgut Özal, Bilgi İşlem Merkezi kurulmasına öncülük yaparak gerek ithalat gerek ihracat anlamında hangi ülke ile kimlerin ilişkileri olduğunun tespit edilmesini de sağlamıştır. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu kurularak bu kurullarda Türkiye ile temasta bulunan ülke arasında İş Konseyi oluşturulmuş ve yılda birkaç kez Türkiye'de ve bir kez de karşı ülkede İş Konseyi'nin toplanması sağlanmıştır. Bu konseylere devlet adamları, siyasetçiler ve iş insanları katılmıştır. Özal, bu modeli çok beğendiği için, iş insanlarını burada görev alması yönünde teşvik etmiştir. Bu çalışmaların daha organize yapılabilmesi için oda ve birlikler oluşturulmuştur.

TÜSİAD, MÜSİAD ve Türk-iş ve benzeri kurumların hepsini bu bünyede toplayarak, ekonominin dışarıya açılması noktasında büyük bir faaliyet gerçekleştirmiştir. Özal, Başbakan olarak bu hareketin başını çekmiş, dış ülkelerle dostluk kapısından iş insanlarını geçirip, ekonominin eşit şartlarda, "kazan kazan" gibi ticari menfaat ilişkilerinin kurulmasını önemsemıştır.⁷³

Başbakan Özal, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsız olan Türk Cumhuriyetlerine de heyet göndermiştir. Bu heyetin başında Tanış Bleda vardır ve heyetten Türk Cumhuriyetlerindeki genel havayı koklamaları, ticari ve kültürel iş birliği kurmaları istenmiştir. İlk ziyaret Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'a olmuştur. Aşkabat'ta Astragan üretim tesisine gittiklerinde, Bleda, tesisdeki yetkililere şöyle bir teklifte bulunmuştur: "Bu malzemeden kürk üretimini Türkiye'deki firmalara yaptırılm, Türk firması bu astraganlar karşılığında borcunu ödemek için, bu kürklerin yarısını size versin, geri kalanını da satıp, masrafını çıkarsın." Bu teklif kabul görmüş, birkaç firmayla bu doğrultuda anlaşma yapılmıştır. Aynı gezide Azerbaycan ve Rusya'ya da gidilmiş, buralarda da görüşmeler sağlanmıştır.

Tanış Bleda ve ekibi Turgut Özal'ın görevlendirmesiyle, Polonya ve Macaristan'a da gezi gerçekleştirmişlerdir. Bu ülkelerde yapılan toplantılarda, Türkiye'nin pazar ekonomisine geçerek ekonomisini düzelttiği vurgulanmış, bu konuda onlara tavsiyelerde bulunulmuştur. Hatta ekonomi ve bankalar konusunda Türkiye'nin tecrübelerinden istifade edebilecekleri ifade edilmiş, uzmanların bu ülkelerden gelecek kişilere eğitim verebilecekleri anlatılmıştır. Bu ziyaret ve görüşmelerden sonra iki ülkeden gelen uzmanlar Türkiye ekonomisini incelemişler ve ekonomilerini düzeltermişlerdir.

Turgut Özal yurt dışı gezilerinde Türk firmalarının alacakları konusunda da girişimlerde bulunmuştur. Özal, Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine durum değerlendirmesi için gittiği Suudi Arabistan'da Nurettin Koçak firması başta olmak üzere, Suudi Arabistan'da yaptıkları müteahhitlik hizmetleri karşılığında 300 milyon dolar alacağı olan Türk firmalarının durumunu Kral Fahd'a aktarmıştır. Kral Fahd da yetkililere 300 milyon doların hemen hazırlanmasını emretmiştir.⁷⁴ Aynı şekilde Mayıs 1988 tarihinde Libya'ya yaptığı gezide Libya Genel Halk Komitesi Sekreteri Ömer el Muntasar'a Türk müteahhitlerinin alacakları ve bankaların teminat mektupları gibi sorunları dile getirmiştir.⁷⁵

Turgut Özal zamanında, her türlü durumun fırsata dönüştürüldüğünü de görüyoruz. Bu anlamda Turgut

⁶⁸ Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın, "The Özal Bir Dava'nın Öyküsü", Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001, s.323.

⁶⁹ Funda Özkan, "İşadamlarının İspanyada Ne İsi Var", <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/funda-ozkan/isadamlarinin-ismpanyada-ne-isi-var-596856/>, (E.T.01.05.2018)

⁷⁰ Ekmelettin İhsanoğlu, agm, s.58.

⁷¹ İpek Özbey, "Oltan Sungurlu, Türkiye'ye dine imana karışmayan yeni bir sosyal demokrat parti lazı" <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/oltan-sungurlu->

turkiyeye-dine-imana-karışmayan-yeni-bir-sosyal-demokrat-parti-lazim-40093471, (E.T. 09.10.2018)

⁷² Hasan Celal Güzel, "Dışişleri Mensuplarını, Büyükelçileri Ekonomik İşlerdeki Başarılarıyla Değerlendirirdi", Editör: Erkan Ertosun, age, s.116.

⁷³ Ali Coşkun, "Turgut Özal'ın dış politikasını anlamak." Editör: Erkan Ertosun, age, s.24.

⁷⁴ Tanış Bleda, age, s. 196- 210.

⁷⁵ "Özal'ın Maratonu", Milliyet Gazetesi, 29.05.1988, s:13.

Özal, Almanya'daki Türk işçilerinin yapı tasarrufu kesintilerinin Türkiye'deki Toplu Konut Fonu'na aktarılması ve böylece Türkiye'ye ayda 3 milyarlık döviz girişi sağlamak için, Devlet Bakanı Mesut Yılmaz ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mustafa Kalemlî'nin Almanya'ya gitmelerini planlamıştı.⁷⁶ Ayrıca Rusya'nın, Doğu Almanya'dan çıkmayı kabul etmesi karşılığında, Almanya'nın Rusya'nın değişik yerlerine 36 bin konut yapma şartını, taşeron firmalar eliyle, Türk firmaları değerlendirmişti. Tanşuğ Bleda, yanında iş insanları olduğu halde, Bonn ve Frankfurt'a gönderilmiş, orda birçok Türk firmasının ya bizzat, ya da taşeron olarak iş almasına katkı sağlanmıştı.⁷⁷ Bu ve benzeri projeler sayesinde Rusya'yla 1985'te 410 milyon dolar olan ticaret hacmi, 1989'da 1,5 milyar doları bulmuştur.

Turgut Özal, Kazakistan'daki petrol, Türkmenistan'daki doğalgazın Türkiye üzerinden pazarlanması düşüncesini de Türk iş insanları aracılığı ile uygulamaya koymak istemişti. Özal, Orta Asya Türk Cumhurbaşkanları ile arasını hep iyi tutmuştur. Bu sayede Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Cumhurbaşkanları da Türkiye'ye son derece sıcak bakan insanlar olmuşlardır. Özal, bu ülkelere her ziyaretinde yaklaşık 100 iş insanı ile gitmiştir. Türk inşaat şirketleri bu sayede, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde birçok inşaat ihalesi almışlar, yatırımlar yapmışlar, fabrikalar kurmuşlardır.⁷⁸ Bu durum, hem Türkiye'nin ihracat gelirlerinin artmasında, hem de inşaat sektörünün Türkiye'de gelişmesine olumlu katkı sağlamıştır.

Özal'ın Türkiye'nin rekabet gücünü yükseltme ve ekonomik sorunlarının çözülmesinde, iş insanlarıyla komşu ülkelere yaptığı gezilerin de çok önemli bir katkısı olmuştur. Özal, komşu devletlerle, dost-kardeş olarak ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğini belirtti. Böylelikle komşu ülkelerle sınır ticaretini başlatmıştır. Bu durum, o günlerde ekonomik sıkıntı yaşanan sınır illerimiz için büyük bir ekonomik canlılık getirmiştir. ANAP'ta milletvekilliği ve bakanlık yapmış olan Ali Coşkun, daha önce sınır ticaretinin olmadığı Yunanistan'a komşu olan Uzunköprü'ye gittiğinde Yunanlı sınır köyleri ile Türk köyleri arasında ticaret yapıldığını bizzat görmüş, bakkaldan, kasaptan alışveriş yapıldığına şahit olmuştu. Hatta Türk bakkalın birisinde veresiye defterinin olduğunu, "Hristikas Efendi almış, bir dahaki geldiğinde ödüyor" gibi notlar tutulduğunu ve oralarda sınır pazarları kurulduğunu aktarmıştır.⁷⁹

Döneminde sınır ticareti de gelişmiş olan Özal'ın, ekonominin öncelikli mesele olarak görüldüğü dış politika yaklaşımının, gelenekselleşmiş dış politika savunucuları tarafından eleştirildiği görülmektedir. Özal dış politikayı bir "ticaret misyonu" olarak da kullanmıştır. Bu doğrultuda iş insanlarını dış ülkelere yaptığı gezilere

yanında götürerek iş bağlantısı yapmalarını sağlamaya çalışması, bazı dış işleri muhitlerince tenkit edilen bir durum olmuştur. Bu kapsamda AET'den sorumlu Devlet Bakanlığı (1986-1989), Başbakan Yardımcılığı (Mart 1989-Şubat 1990) ve Dışişleri Bakanlığı (Şubat 1990-Ekim 1990) görevlerini yürütmüş olan Ali Bozer, pek çok dış işleri diplomatının iş insanları ile yakın ilişkide olmayı olumsuz gördüklerini ve bunu etik açıdan da yanlış değerlendirebilecekleri düşüncesi taşıdığını ifade etmektedir.⁸⁰ Rüşvet ve hayali ihracat gibi olumsuz olayların yaşandığı bu dönemde bazı Dışişleri mensuplarının bu ve benzeri kaygılar taşımaları normal olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer eleştirinin sahibi olan Baskın Oran, "Özal'ın dış politikada ekonomik ilişkilere önem veriyor olmasını, Türk dış politikasını yıpratın nedenler arasında" saymaktadır. Oran'a göre, "Özal'ın, bir ülkeyle ticaret ilişkisi kurulursa, o ülkeyle dış politika sorunları çözülür felsefesi, Yunanistan ve Ortadoğu gibi örneklerde yürümemiştir. Oran'a göre bunun sebeplerinden birisi, Özal'ın ekonomiyi dışa açarken hiçbir önlem almayıp, Türk ekonomisini dışarıya bağımlı kılmasıdır".⁸¹ Yunanistan ve Ortadoğu ülkeleriyle bu dönemde ekonomik ilişkiler iyi tutulmaya çalışılmıştır. Ancak bahsi geçen ülkelerle değişik sorunlar bu dönemde de yaşanmaya devam etmiştir. Ayrıca ülkelerin stratejik durumlarda ekonomik yararı düşünmeden hareket ettiği de bilinen bir gerçektir. Örneğin Türkiye, Kıbrıs ile ilişkilerinde ekonomik yarar gözetmemektedir.

Turgut Özal ve onun başkanlığındaki hükümet üyelerinin, bu kadar çok yurt dışında bulunması, basın tarafından da "uçan hükümet" gibi başlıklarla eleştirilmiştir. Geziler için 600 günlük ANAP hükümeti döneminde devlet bütçesinden 125 bin dolar tutarında yolluk ödemesi yapıldığı belirtilmiştir.⁸² Bu geziler sırasında bürokratik işlerin gecikmesi de yaşanan durumlardan birisi Mart 1983'te Turgut Özal'ın Suudi Arabistan gezisinde olduğu sırada yaşanmıştı. Aynı zaman diliminde Başbakanlık Müsteşarı Hasan Celal Güzel'in de Suudi Arabistan'da olması, Suudi Arabistan dönüşünde Turgut Özal'ın hemen ABD'ye gidecek olması, medyada, "Suudi Arabistan gezisi, evrakın yığılmasına neden oldu" şeklinde haberler yapılmasına sebep olmuştu.⁸³

TBMM'de de yurt dışı gezileri zaman zaman gündeme geliyordu. Bu yönde milletvekillerinden bazılarının cevaplanmak üzere Turgut Özal'a soru önergesi verdikleri de oluyordu. MDP Aydın Milletvekili Ertuğrul Gökğün, Özal'a; "bu dış gezilerde milletin ve devletin maddi ve manevi olarak ne kazandığını sorarak, Özal'ın Japonya ve Çin seyahatlerinde, bazı devlet yöneticileri

⁷⁶ "Özal'ın Döviz Çekme Projesi", Milliyet Gazetesi, 08.12.1984, s:4.

⁷⁷ Tanşuğ Bleda, age, s. 214.

⁷⁸ Kaya Güngör Toperi, "Türkiye denilince dışarıda ilk akla gelen şey Özal'dır". age..s.140.

⁷⁹ Ali Coşkun, agm, s.24.

⁸⁰ Ercüment Yavuzalp, age, s.267.

⁸¹ Baskın Oran, "Türk Dış Politikası", C.II, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, 8. Baskı, s. 28.

⁸² "Uçan Hükümet", Milliyet Gazetesi, 24.08.1985, s.6.

⁸³ "Müsteşar gitti, bürokrasi durdu", Milliyet Gazetesi, 20.03.1985, s.9.

ile ticaret adamlarının milli geleneklere, terbiye, örf ve adetlere aykırı davrandıklarını öğrendiğini" ifade etmiştir.⁸⁴

Turgut Özal'ın yurt dışı gezilerine bu kadar önem vermesinin, Türkiye'nin dünyaya açılmasını hızlandırmak ve Türk iş insanlarına dış pazarların kapılarını açmak gibi amaçlarının olduğu kadar, Türkiye'nin yoğun ve karmaşık sorunlarından bir nevi "kaçış" olduğunu belirtenler de vardır.⁸⁵ Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde başlattığı bu gezileri olumlu görenler olduğu gibi, bu gezilerin faydasız olduğunu, ekonomik olarak devlet bütçesine zararı olduğunu, hatta yoğun olan Türkiye gündeminden uzaklaşmak için yapıldığını iddia edenler, dolayısıyla da bu gezilerin olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtenler de bulunmaktadır.

3. SONUÇ

Turgut Özal'ın 9 Kasım 1989 tarihinde Cumhurbaşkanı olması nedeniyle, kimi zaman 1983-1989 aralığı olarak ifade edilse de, 24 Ocak 1980 kararlarındaki rolü ve Cumhurbaşkanlığı sonrasında ANAP üzerindeki hakimiyeti nedeniyle 1980-1993 aralığı olarak da kabul edilen Özal döneminin dış politika anlayışı, dünyaya açık bir politika yürütmek üzerine olmuştur. Özal, Batılı ülkelerle ve İslam ülkeleriyle karşılıklı anlaşmalar yapmıştır. Böylece Türkiye'nin dünyaya açılmasını ve diplomaside saygınlığı ve etkililiği olan bir devlet olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Turgut Özal, bu anlayışını soğuk savaş döneminden sonra dünyanın, ABD'nin yegâne güç olduğu tek kutuplu bir düzene doğru giderken, ABD'yi dengeleyecek gücün Avrupa Birliği, Çin ve Japonya arasından çıkabileceğini belirtiyordu. Türkiye'nin bu gelişmeler doğrultusunda önünün açılacağını vurgulayan Özal; Türkiye'nin bu güç denkleminde yakın çevresinde üç önemli bölgenin varlığını ifade ediyordu. Bu bölgeler, Orta Asya, Balkanlar ve Ortadoğu bölgesi idi ve Türkiye buralara tesirli olabilirdi.⁸⁶ Turgut Özal bir yandan "Türk Dünyası" diğer yandan, "Osmanlı'nın ortak mirası" gibi iki önemli argümanla, bu bölgedeki ülkelerle ortak paydaları öne çıkarıyor ve bu paydaların ticari ve kültürel yararları dönüştürülebilmesi için gayret gösteriyordu.

Diğer taraftan Türkiye, Turgut Özal zamanında, NATO'nun kanat ülkesi olma pozisyonundan çıkmış, Batı'nın maddi desteğine muhtaç olmaktan kurtulmuş ve Batı'ya Ortadoğu karakolluğu yapma konumundan uzaklaşarak, çeşitli ekonomik ve jeopolitik projelerin merkezi, bölgesel bir güç olma yoluna girmiştir. Bu süreçte Türkiye stratejik konumundan dolayı doğu ile batı arasında bir köprü vazifesi görmüş bir taraftan Batı'yla ilişkilerini sürdürürken diğer taraftan İslam coğrafyasıyla ve komşularıyla ilişkilerin çok yönlü olarak

devam ettirilmesi konusunda bir irade ortaya koymuştur. Bu oluşumlarda hiç kuşkusuz Turgut Özal'ın yurt dışı gezilerini iş insanlarıyla birlikte yapmasının oluşturduğu olumlu katkıların büyük bir payı vardır.

İş insanlarıyla yapılan yurt dışı gezilerinin Türkiye'nin ihracatına, sanayi üretimine, iş insanlarının ve devlet yöneticilerinin dünya görüşlerinde büyük değişimler meydana getirdiği düşünülmektedir. Bu gezilerin başlatıcısı olarak Turgut Özal Türkiye ekonomisine farklı bir yön vermiştir. Bu geziler nedeniyle oluşan ön yargılar, zaman içerisinde Türkiye ekonomisine katkıları nedeniyle yerini olumlu bir havaya bırakmıştır.

Özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan da Turgut Özal'ın yaptığı gibi yurt dışı gezilerinde iş insanlarının katılımını önemsemektedir. Tayyip Erdoğan iktidarının 2003- 2014 yıllarını ele alan "Bir Yolculuk Kitabı" isimli kitapta Başbakanın 11 yılda 93 ülkeye 305 yurtdışı gezisi yaptığı, bu gezilerde 2 milyon 150 bin kilometre gittiği belirtilmiştir. Gezilerin iş insanlarıyla yapıldığının belirtildiği kitapta, bu gezilerle ticaret hacminin yüzde 354 oranında arttığı ifade edilmiştir.⁸⁷ Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da Turgut Özal gibi yurt dışı gezilerine iş insanlarının katılımını önemsemiştir. Son olarak 2023 seçimlerinden sonra yeniden Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan, körfez ülkeleri gezisine 200 iş insanıyla beraber katılmıştır.⁸⁸ Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyonu açısından çok önemli etkileri olduğu düşünülen iş insanlı yurt dışı gezilerinin, devlet yöneticileri tarafından günümüzde ve gelecekte de planlı bir şekilde uygulanmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir. Bu etkinliklerin Türkiye ekonomisinin iyileşmesi ile iyi sanayi ve ekonomi politikalarının ülkemizde de işlerlik kazanması açısından katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

⁸⁴ "Özal'ın Dış Gezileri Devlete Ne Kazandırdı", Milliyet Gazetesi, 19.07.1985, s.10

⁸⁵ Mehmet Barlas, "Sorunlardan Kaçış", Milliyet Gazetesi, 09.07.1985, s:1.

⁸⁶ İ. Sezal, İhsan Dağı, age., s.291.

⁸⁷<https://www.aa.com.tr/tr/yasam/basbakan-erdoganin-modern-seyahatnamesi/169880> (E. T. 17.10.2023)

⁸⁸<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/cumhurbaskani-erdoganin-korfez-turunda-deik-200-is-insaniyla-cikarma-yapacak/2946277> (E.T: 09.10.2023)

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

- Alkin, E., *Özal Gerçek Bir Devrimciydi, Turgut Özal, Turgut Özal Düşünce Ve Hamle Derneği Yayınları, Ankara 2008.*
- Anavatan Partisi, *Anavatan Partisi Programı, Tisa Matbaası, Ankara 1983.*
- Balci, A., *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler Ve Uygulamalar, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013.*
- Barchard, D., *Turgut Özal Dış Politikayı Bir Ticaret Misyonu Olarak Ele Aldı, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Barlas, M., *Turgut Özal'ın Anıları, Sabah Kitapları, İstanbul 1994.*
- Birand, M. A., *Soner Yalçın, The Özal Bir Dava'nın Öyküsü, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2001.*
- Bleda, T., *Maskeli Balo, Doğan Kitap, İstanbul 2000.*
- Boratav, K., *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitabevi, Ankara 2004.*
- Bozer, A., *Özal Dış İlişkilerde İnsani Boyuta Birinci Derecede Önem Veren Kişiydi. Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak. Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Cankara, P. Ö., *Yunus Emre Aysel, Türkiye'de Siyasal Liberalizmin Nirengi Noktası: Turgut Özal Ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Hükümet Etme Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 41, S.531, Samsun 2015.*
- Cemal, H., *Özal Hikâyesi, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989.*
- Coşkun, A., *Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak. Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Duman, M. Z., *Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset, Kadim Yayınları, Ankara 2010.*
- Dündar, L., *Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 58, S. 1-20, Ankara 2016.*
- Ertosun, E., *Turgut Özal'ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası, Yunanistan'a Yönelik "Zeytin Dalı" Diploması Örneği, Bilge Strateji Dergisi, Cilt: 8, Sayı:15, S.33-57, İstanbul 2016.*
- Göle, N., *Türkiye'nin Özal'lı Yılları, Turgut Özal, Turgut Özal Düşünce Ve Hamle Derneği Yayınları, Ankara 2008.*
- Güner, E., *Ekonomimiz Güçlü Değilse Dış Politikada Hiçbir Şey Yapamazsınız, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Güzel, H. C., *Dışişleri Mensuplarını, Büyükelçileri Ekonomik İşlerdeki Başarılarıyla Değerlendirirdi, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Harrari, Y. Noah., *21. Yüzyıl İçin 21 Ders, Çeviri: Selin Sıral, Kolektif Kitap, İstanbul 2018.*
- İhsanoğlu, E., *Turgut Özal, Vatansever Ve Türkiye'nin Yüksek Menfaatlerini Düşünen Bir İnsandı. Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Laçınok, N. Y., *Türk Dış Politikasında Liderler İçinde Turgut Özal, Bağlam Yayınları, İstanbul 2007.*
- Michael, F., *Neoliberal Politikalar ve İnsan Hakları. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17 (2), İzmir 2015.*
- Oran, B., *Türk Dış Politikası, C.II, İletişim Yayınları. İstanbul 2005.*
- Özdemir, H., *Turgut Özal, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2014.*
- Özen, H., *"Turgut Özal" Türkiye de Siyasal Liderlik: Dönemler Özellikler ve Karşılaştırmalar Menderes, Demirel, Erdoğan Örnekleri", (Der. E. Toros), Atılım Üniv. Yayınları. s. 122,123, Ankara 2011.*
- Öztürk, Ş., *Fethi Nas, Vd., 24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar Ve Türkiye'nin Tarımı, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:1/2, S:15-32, Denizli 2008.*
- Sezal, İ., *İhsan Dağı, Kim Bu Özal, Siyaset, İktisat, Zihniyet, Boyut Kitapları, İstanbul 2003.*
- Şahin, H., *Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa 2002.*
- Şivgin, H., *Statükocu Anlayışı Özal Değiştirdi, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak, Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Toperi, K. G., *Türkiye Denilince Dışarıda İlk Akla Gelen Şey Özal'dır, Editör, Erkan Ertosun, Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013.*
- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, *1989 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, İstanbul 1989.*
- Üstündağ, R., *Türkiye'de Demokratikleşme ve Turgut Özal Dönemi Siyasal Liberalizmi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya-2018.*

Yavuzalp, E., *Liderlerimiz Ve Dış Politika*. Bilgi Yayınevi, Ankara 1996.

Yurdusev, A. N., *Devlet, Sistem Ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İletişim Yayınları*, İstanbul 2009.

Zürcher, E. J., *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları*, İstanbul 2016.

İnternet Kaynakları

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ecevitten-abdye-ozal-usulu-gezi-44561>, (E.T. 07.04.2018)

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355218> (E.T. 07.04.2018)

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/gunumuzun-mimari-ozal-47078yy.htm>, (E.T.17.04.2018)

<http://www.oib.gov.tr> (E.T.17.04.2020)

<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, (E.T. 01.05.2018)

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/dunya-pazari-ve-biz-turkler-43587yy.htm>, (E.T. 17.04.2018)

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/ihracat-yolunda-ihracatci-kolunda-turkeximbank/417514>, (E.T. 17.04.2018)

<http://www.haber7.com/siyaset/haber/184441-864-rakimli-tepenin-seyir-defteri>, (E.T. 18.03.2018)

<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354899> (E.T. 18.03.2018)

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/funda-ozkan/isadamlarinin-istryada-ne-isi-var-596856/>, (E.T.01.05.2018)

<http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/oltan-sungurlu-turkiyeye-dine-imana-karismayan-yeni-bir-sosyal-demokrat-parti-lazim-40093471>, (E.T. 09.10.2018)

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Radikal Gazetesi